

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і
контролю

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: «Природно – заповідна діяльність окремих країн Європейського Союзу»

Виконала студентка 2 курсу групи МЕК- 65
спеціальності 8.04010604

«Екологічний контроль та аудит»

Поліщук Наталія Сергіївна

Керівник д.геогр.н., проф.

Лосєва Інєса Дмитрівна

Рецензент д.геогр.н., проф.

Польовий Анатолій Миколайович

АНОТАЦІЯ

Тема магістерської роботи « Природно – заповідна діяльність окремих країн Європейського Союзу». Автор: Поліщук Наталія.

Тема є актуальною, оскільки заповідна справа є головною складовою екологічної політики кожної країни, яка дбає про збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Метою роботи є вивчення та висвітлення знань про екологічну політику країн Європейського Союзу щодо збереження та охорони природного середовища.

Задача дослідження: розгляд Стратегії збереження довкілля Європейського континенту ; аналіз умов формування екологічної політики ; визначення етапів створення природно – заповідного фонду країнах Європейського Союзу.

Об'єкт дослідження : природно – заповідний фонд країн Європейського Союзу.

Предметом дослідження є вивчення умов створення і функціонування природно – заповідних територій країн Європейського Союзу.

Теоретичною основою дослідження стали роботи вітчизняних науковців, зарубіжних авторів та закони і нормативно-правові акти країн ЄС та України.

В роботі проаналізований досвід створення заповідних територій в деяких країнах Європейського Союзу. Підхід ЄС до охорони довкілля шляхом надання відповідного статусу окремим територіям є слушним і вартий запозичення для України.

Робота складається з чотирьох розділів, висновків та посилань на літературні джерела. Загальний обсяг роботи 76 сторінок. При написанні роботи використано 57 літературних джерел.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Європейський Союз, екологічна політика, природно – заповідний фонд, міжнародно – правові акти, збереження довкілля.

SUMMARY

Master work "Activity Related to the Protected Areas in selected EU Countries". Author: Natalia Polishchuk .

The theme is relevant because the protected right is the main component of environmental policy in each country that cares about preserving the environment for future generations.

The aim is to study and elucidation of knowledge about the environmental policy of the European Union for the conservation and protection of the environment.

Problem study : consideration of environmental strategy of the European continent ; analysis of conditions for environmental policy ; determining the stage of creating natural - reserve fund of the European Union.

Object of research: natural - reserve fund of the European Union.

The subject of research is the subject of creation and functioning of the natural protected areas of the European Union.

The theoretical basis of the study were scientists, authors and foreign laws and regulations of the EU and Ukraine.

The paper analyzed the experience of creating protected areas in some European Union countries. The EU approach to the environment by providing separate areas of recognition are reasonable and worth borrowing for Ukraine .

The work consists of four chapters, conclusions and references to the literature. The total volume of 76 pages. When writing the work used 57 literature.

KEYWORDS: European Union , environmental policy , natural - reserve fund , international - legal acts , preserve the environment.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
1 СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ У СВІТІ.....	7
2 СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНТИНЕНТУ.....	14
3 ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРИРОДНО - ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	23
3.1 Порядок створення природно – заповідного фонду України.....	31
3.2 Порядок створення природно – заповідного фонду в Німеччині.....	34
3.3 Природно – заповідний фонд Польщі.....	38
3.4 Природно–заповідний фонд Румунії.....	42
3.5 Природно – заповідний фонд Швеції.....	47
4 МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЄВРОПИ.....	49
4.1 Міжнародно – правові акти і принципи у сфері захисту навколишнього середовища.....	49
4.2 Міжнародна громадська діяльність зі збереження природного середовища	54
4.2.1 Аналіз соціально – екологічної політики.....	58
4.2.2 Екологічний рух та міжнародна екологічна безпека.....	60
ВИСНОВКИ.....	65
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	69

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- ПЗФ – природно – заповідний фонд;
ЗС – заповідна справа;
ЄС – Європейський Союз;
ЗМІ – засоби масової інформації;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ЕЄК – Європейська Економічна Комісія;
БЕУ – багатосторонні екологічні угоди;
МСОП – Міжнародна спілка охорони природи;
WWF – Міжнародний фонд охорони дикої природи;
ПДОС – програма дій в області навколишнього середовища;
КПП – Комітет з підготовки проектів;
ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку;
ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку;
МО – Міжнародна організація;
ММО – Міжнародна міжурядова організація;
НБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
ОНПС – охорона навколишнього природного середовища.

ВСТУП

Екологічна політика - це комплекс заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток природоохоронної освіти і виховання, правову охорону екологічних систем з метою забезпечення оптимальних умов природокористування. Екологічна політика визначається як організаційна та регулятивно-контрольна діяльність суспільства і держави, спрямована на охорону та оздоровлення природного середовища, в тому числі за рахунок створення особливо охоронюваних природних територій і об'єктів, ефективне поєднання функцій раціонального природокористування і забезпечення нормальної життєдіяльності та екологічної безпеки громадян [1].

Заповідна справа – це термін, який широко використовується й є загальноприйнятим. Однак у середовищі фахівців, які цією справою займаються, не склалося узгодженості поглядів на зміст і самий обсяг цього поняття. Відтак, досі не виробилося його єдиного визначення. Головні відмінності у поглядах зводяться до того, що одні фахівці розглядають заповідну справу як сферу практичної діяльності щодо створення природоохоронних територій та забезпечення виконання ними необхідних функцій. Звичайно, що ця діяльність має теоретичне обґрунтування й базується на певних теоретико-методологічних засадах. Однак згідно такого “прагматичного” тлумачення заповідної справи, ці засади розглядаються як її науковий базис, який до самої заповідної справи не входить. Подібно до того, як основою комерційної справи є закони економіки, але в цю справу вони безпосередньо не входять, так і заповідна справа також ґрунтується на певних наукових законах, але не містить, а тим більше самостійно не розробляє їх. Інша точка зору, яка зараз здобуває все більше прихильників, полягає у тому, що заповідна справа є сферою наукової та практичної діяльності зі збереження природи в межах спеціально створених для цієї мети територій та об'єктів.

Отже, науковий базис заповідної справи розглядається не як її зовнішня частина, а як внутрішня складова. Ця складова досить розгалужена й містить теоретичні положення багатьох наук природничого та гуманітарного циклів. Методи цих наук також є дуже різними, однак об'єднує їх те, що всі вони спрямовані на захист навколишнього природного середовища шляхом надання особливо цінним природним територіям і об'єкта особливого природоохоронного статусу.

Природно-заповідний фонд – це ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну та іншу цінність, а тому відокремлені з метою збереження природного середовища, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та екологічної безпеки країни [2].

Заповідна справа є базою для природоохоронної діяльності людини, її теоретичних і практичних розробок, спрямованих на оптимізацію відносин людського суспільства і природи. Чим більше людина освоює поверхню нашої планети, тим більше зростає роль заповідників. Їх наукові, природоохоронні, освітні, виховні, просвітницькі, рекреаційні задачі нині значно ширші, ніж уявлялися раніше. Заповідна справа має планетарний характер і несе в собі суть збереження генетичної інформації біотичної природи, наукову й освітню базу, а також виховну, світоглядну.

Робота присвячена дослідженню формування екологічної політики та історії розвитку заповідної справи в країнах Європейського Союзу. Тема магістерської роботи є актуальною, оскільки збереження природного середовища є головним завданням кожної країни, яка дбає про майбутнє наступних поколінь.

Метою роботи є вивчення та висвітлення знань про екологічну політику країн Європейського Союзу щодо збереження та охорони природного середовища. Окремий розділ дослідження присвячений аналізу міжнародного співробітництва в галузі збереження та охорони довкілля, міжнародно – правових актів і принципів у даній сфері, а також аналізу міжнародної громадської діяльності зі збереження навколишнього середовища.

1 СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ У СВІТІ

Заповідна справа – це термін, який широко використовується й є загальноприйнятим. Однак у середовищі фахівців, які цією справою займаються, не склалося узгодженості поглядів на зміст і самий обсяг цього поняття. Відтак, досі не виробилося його єдиного визначення. Головні відмінності у поглядах зводяться до того, що одні фахівці розглядають заповідну справу як сферу практичної діяльності щодо створення природоохоронних територій та забезпечення виконання ними необхідних функцій. Звичайно, що ця діяльність має теоретичне обґрунтування й базується на певних теоретико-методологічних засадах. Однак згідно такого «прагматичного» тлумачення заповідної справи, ці засади розглядаються як її науковий базис, який до самої заповідної справи не входить. Подібно до того, як основою комерційної справи є закони економіки, але в цю справу вони безпосередньо не входять, так і заповідна справа також ґрунтується на певних наукових законах, але не містить, а тим більше самостійно не розробляє їх. Інша точка зору, яка зараз здобуває все більше прихильників, полягає у тому, що заповідна справа є сферою наукової та практичної діяльності зі збереження природи в межах спеціально створених для цієї мети територій та об'єктів. Отже, науковий базис заповідної справи розглядається не як її зовнішня частина, а як внутрішня складова. Ця складова досить розгалужена й містить теоретичні положення багатьох наук природничого та гуманітарного циклів. Методи цих наук також є дуже різними, однак об'єднує їх те, що всі вони спрямовані на вирішення спільної групи питань. Які території й об'єкти слід оголосити природно-заповідними? В чому їх цінність? Як організувати їх охорону? Які заходи в них можна й які не можна проводити? [2].

Заповідна справа є базою для природоохоронної діяльності людини, її теоретичних і практичних розробок, спрямованих на оптимізацію відносин людського суспільства і природи. Чим більше людина освоює поверхню нашої

планети, тим більше зростає роль заповідників. Їх наукові, природоохоронні, освітні, виховні, просвітницькі, рекреаційні задачі нині значно ширші, ніж уявлялися раніше. Заповідна справа має планетарний характер і несе в собі суть збереження генетичної інформації біотичної природи, наукову й освітню базу, а також виховну, світоглядну.

Перш за все потрібно відмітити, що історія розвитку заповідної справи, яка бере початок ще з давніх часів, як і історія охорони природи в цілому, тісно пов'язана з розвитком людського суспільства. Завдання, які вона вирішувала на кожному етапі історичного розвитку людства, визначалися характером взаємовідносин людини з природним середовищем.

З розвитком людської техногенної цивілізації та глобальними наслідками її господарської діяльності (вирубування лісів, культурна і природна трансформація ландшафтів, парниковий ефект тощо) виникла велика потреба у збереженні природи нашої планети. Для цього у світі в багатьох країнах виділені певні ділянки суходолу та акваторії, які оголошені територіями, де господарська діяльність людини обмежена або взагалі заборонена. Цим територіям надано заповідний статус [3].

Отже, заповідна справа – це наука про організацію, функціонування та охорону природно-заповідних територій різних статусів і рангів.

Природно-заповідні території та об'єкти - це найбільш збережені типові, унікальні та рідкісні природні ділянки та об'єкти, а також спеціально створені об'єкти колекційно-паркового типу [4].

За кордоном розвиток заповідної справи відбувався в період абсолютного панування приватної власності і пішов шляхом створення головним чином системи національних парків і резервуарів. У самій ідеї створення національних парків закладене деякі протиріччя між охороною природи і масовим туризмом на їх території.

Заповідні ділянки в Старому Світі почали виникати ще в середньовіччі. Спочатку це були землі для мисливства феодалів. У середині XIX століття почали братись під охорону деякі рідкісні об'єкти природи в ім'я науки і

культури. Значна кількість інформації щодо розвитку заповідної справи в різних країнах світу міститься в навчальних посібниках [3,4].

Розвиток заповідної справи в Західній Європі значно відрізняється від того, що можна спостерігати на інших континентах. Більшість об'єктів Західної Європи, що охороняються, мають незначні розміри. Часто вони виділені на територіях, що інтенсивно використовуються, і тому рідко становлять повну і незалежну саморегулюючу екологічну систему. Найчастіше це ділянки природної рослинності, гніздова колонія птахів або цікавий геологічний об'єкт. За таких умов дуже важко порушувати питання про режим повної охорони. Тому вживаються заходи щодо збереження безпосередньо об'єкта, що цікавить науки, природоохоронців, а не всього природного комплексу. В густонаселеній Європі давно вже майже не залишилось угідь, що не порушені в результаті багатовікової діяльності людини. На початку ХХ століття рух за охорону природи почав набувати значного поширення. У ряді країн Європи утворюються спілки охорони природи. У 1913 році в Швейцарії була проведена перша Міжнародна конференція з охорони природи. У цей час в Європі почали організовуватись перші національні парки [2]. В Європі на території Норвегії резерват Північно-Східний Свальбарт (Шпіцберген), створений в 1973 році, має площу 1555 тис. га [3].

На території Азії перші охоронні ділянки природи були створені задовго до нашої ери. Заказники і резервати – основна форма охорони ділянок природи на цьому континенті. Національних парків в Азії дуже мало, крім того, вони тут дуже специфічні. Це, мабуть, визначається тим, що туризм на території континентальної Азії до цих пір розвинутий слабо. При цьому охорона рідкісних тварин (уссурійський тигр, носоріг, азіатський лев, дикі бики, слони, багато птахів тощо) вимагає нагального створення заповідних територій глобального значення [3].

Основні території, що охороняються, зосереджені у Східній і Південно-Східній Азії. Це Японія (4,5 млн.га), Індонезія (3 млн.га), Індія (2 млн.га), Таїланд (1,25 млн.га), Малайзія (0,9 млн.га) [3]. На території Західної Азії лише в деяких країнах є невеликі резервати, заказники і національні парки. Десять

ділянок охороняються в Туреччині, з них тільки чотири займають площу більше 10 тис. га. В Ірані в останні роки створено 8 національних парків і резерватів на площі від 30 до 25 тис. га. В Ізраїлі є три національні парки загальною площею понад 25 тис. га. Дванадцять резерватів створено в Лівані. В Йорданії створено національний парк Азрак [3].

Найкрупніші азіатські національні парки знаходяться в Індонезії – на острові Суматра (понад 600 тис. га) і в Малайзії – Таман-Негара площею біля 400 га. Національні парки Японії дуже своєрідні. Тут немає ніякого виключення земель з традиційної експлуатації місцевим населенням, навіть тоді, коли ця експлуатація завдає шкоди природі. Наприклад, половина території національного парку Сато-Найкай (загальна площа – 66 тис га, а з акваторією – 183 тис. га) знаходиться в приватній власності. Територія парку густо заселена, ведеться інтенсивне сільське господарство, використовуються природні ресурси. В цьому випадку місцеве населення вітає проголошення їхньої території заповідною, оскільки це не несе для них ніяких обмежень, а навпаки, збільшує прибутки за рахунок туризму. В Азії на території Монголії великий Гобійський заповідник має площу 5 млн. га [4].

В Африці заповідна справа почала розвиватися в кінці XIX століття, а головним чином в 20-30-ті роки XX століття. Спочатку, у зв'язку з катастрофічно швидким зникненням крупних тварин, колоністи почали оголошувати "заповідні землі корони". В ті роки національні парки тут ще не створювались, а з "заповідних земель корони" проводилось насильницьке виселення місцевого населення.

Деякі парки і багато резерватів виникли в Африці як приватні на базі мисливських і скотарських ферм, наприклад, в ЮАР, Родезії, Намібії. В перші роки після другої світової війни почали виникати сучасні національні парки. Перед ними ставилась головна задача – залучити якомога більше багатих туристів з Європи і Північної Америки .

Після Африканської конференції 1961 року, на якій представники 21 незалежної африканської країни підписали маніфест про охорону природи Африки, були прийняті важливі національні закони. Перед національними

парками була поставлена задача: зайняти відповідне місце в загальній системі охорони природи і раціонального використання природних ресурсів; стати центром просвіти і освіти в галузі охорони природи; стати науково-дослідними центрами в галузі екології. Потім асамблеї африканських країн у Республіці Чад (1966) і в Алжирі (1968), спеціально присвячені охороні тваринного світу й інших природних ресурсів Африки, схвалені більш ніж 40 країнами Африки, підкреслили значення національних парків як культурних, наукових, економічних, екологічних центрів. У 1969 році в Кенії, в 1970 році в Танзанії були проведені спеціальні наради країн Східної Африки по обміну досвідом роботи національних парків, розробки єдиних принципів їх організації і проведення наукових досліджень. У 1974 році третя конференція в Серенгеті підтвердила кооперацію східно-африканських країн в організації національних парків і визначила першочергові задачі наукових досліджень на їх територіях [3].

Одним з найбільш визначних національних парків світу є Серенгеті в Танзанії (Африка), його площа становить 12500 км². Кордони цього парку можна побачити на картах і схемах, а у природі їх практично не існує. У довжину він тягнеться не менш ніж на 200 км. Місцями його територія розташована на висоті декількох сотень, а в інших місцях – більше ніж 3 тис. метрів над рівнем моря. На території національного парку прокладена тільки одна дорога, і та доходить тільки до його середини, до того ж по цій дорозі три місяці протягом року не можна проїхати навіть високопрохідним транспортом. Тварин у Серенгеті значно більше мільйона – починаючи від слонів і закінчуючи газелями зростом з козу. Серенгеті – це останній клаптик землі в Африці, де ще можна зустріти великі стада диких тварин. Кочуючи степом, вони нагадують безмежне море бізонів, які колись топтали прерії Північної Америки. Тут збереглися найкрасивіші леви, гуляють стада слонів, зебр, антилоп.

Такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, Міжнародна спілка охорони природи (МСОП), Міжнародний фонд охорони дикої природи (WWF) та інші,

зробили великий внесок у розвиток заповідної справи в Африці. Нині в Африці існує дві основні форми охоронних територій – національні парки і резервати.

Резервати – повністю або частково заповідні території, але менших розмірів, ніж національні парки. Резервати можуть бути спеціалізовані, де повній охороні підлягають тільки певні види тварин, птахів, рослин .

Розвиток заповідної справи Австралії, Нової Зеландії та прилеглих островів має дуже коротку історію, але своєрідність тваринного і рослинного світу вимагає особливої уваги та охорони. Дев'ять десятих тварин Австралії ендемічні, тобто ніде більше в світі не зустрічаються. Із 12 тис. видів вищих рослин Австралії більше 9 тис. – ендемічні. Шкода, але , багато австралійських тварин недостатньо вивчені, і, мабуть, це зробити вже неможливо, бо багато з них дуже рідкісні, а може, і зовсім зникли, як сумчасті вовки Тасманії. Стародавня фауна Австралії дуже вразлива і не може конкурувати з завезеними собаками динго, лисицями, кроликами, щурами. Це стосується і птахів. Так, горобці і шпаки, завезені з Європи, витискують місцевих птахів із садів і парків.

Негативний вплив на тваринний і рослинний світ Австралії здійснили вирубування і спалювання лісів, знищення кущів, надмірний випас овець на пасовищах.

Нині вимагають охорони сумчасті Австралії (тут їх біля 150 видів); птахи, особливо такі, як страус Ему, казуар, папуга какаду, земляні папуги, вінценосні голуби, курінні гуси, птахи-ліри тощо. Дуже цікаві для науки рептилії Австралії – плащеноксна ящірка, ящірка полох, отруйні змії аспіди. В річках Австралії зустрічаються двояко дихаючі риби з однією легенею – рогозуб, або цератод.

Особливо цікаві австралійські яйценосні ссавці однопрохідні (клоачні) – качкодзьоб і єхидна, які за деякими особливостями своєї будови дуже нагадують найстародавніших тріасових ссавців. Такі ссавці невідомі за межами цього континенту навіть археологам, на відміну від сумчастих, які в минулі епохи були поширені в Азії і Америці. В Австралії національний парк Грейт - Вікторія - Дезерт має площу 2490 тис. га, а заказник-пустеля Танамі має площу 3735 тис. га .

Найбільший у світі – Гренландський національний парк, організований у 1975 році на площі 70 млн. га. У Північній Америці найбільша заповідна територія – національне сховище на Алясці (США), площа якого становить 7306582 га. У Венесуелі (Південна Америка) у 1962 році заснований національний парк Калаїма площею 3 млн. га [3].

Форми заповідних територій у світі досить різноманітні. Це національні і природні парки, резервати різного призначення і режиму, заказники, охоронні ландшафти, області, ділянки дикої природи, заповідники тощо. Перший у світі національний парк був створений у 1872 році в США.

На початок 1983 року в 124 країнах світу налічувалось понад 2600 великих заповідників площею більше 4 млн. км², з них 86 національних парків і резерватів, що становило більше 3% суші нашої планети. Насправді ця площа більша, оскільки не було враховано заповідні території ряду країн та заповідні території площею менше 1 тис. га, а таких територій понад 13 тис. км² [4].

Роль та завдання природоохоронної справи на кожному етапі розвитку суспільства змінювалися в залежності від ступеню та напрямку взаємодії людства та природи, характеру природокористування, ступеня розвитку науково-технічної сфери, потребами суспільства тощо [5].

2 СТРАТЕГІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНТИНЕНТУ

Збереження довкілля не тільки у Європі, але й в усьому світі є дуже важливою складовою світової екологічної політики. Збереженню довкілля у країнах Європи також приділяється дуже велика увага.

Процес “Довкілля для Європи” являє собою унікальне партнерство держав-членів, що знаходяться в регіоні ЄЕК ООН, організацій системи Організації Об’єднаних Націй, представлених у цьому регіоні, інших міжурядових організацій, регіональних і субрегіональних екологічних центрів, неурядових організацій та інших основних груп. Функції секретаріату цього процесу виконує Європейська економічна комісія Організації Об’єднаних Націй, що із самого початку була тісно зв’язана з процесом “Довкілля для Європи” [6].

Початок процесу “Довкілля для Європи” було покладено міністром з охорони навколишнього середовища колишньої Чехословаччини п. Йозефом Ваврушеком [7].

На Першій конференції міністрів “Довкілля для Європи”, що проходила в замку Добржиш (Прага, червень, 1991), був вироблений комплекс керівних принципів загальноєвропейського співробітництва і розглянутий ряд питань, що мають важливе значення для подальшого розвитку цього процесу. Міністри призвали Комісію Європейських співтовариств, у взаємодії з ЄЕК ООН, підготувати доповідь про стан навколишнього середовища в Європі і підкреслили необхідність розробки екологічної програми для регіону [6].

На Другій конференції міністрів, що проходила в Люцерні (квітень, 1993), міністри прийняли декларацію, що визначила політичні рамки процесу “Довкілля для Європи”, спрямованого на упорядкування стану навколишнього середовища й узгодження екологічної політики на континенті, а також забезпечення на ньому миру, стабільності і сталого розвитку. Люцернська конференція схвалила широкомасштабну стратегію, що утримується в Програмі

дій в області навколишнього середовища (ПДОС) для Центральної і Східної Європи, заснувала Цільову групу зі здійснення цієї програми й ухвалила заснувати Комітет з підготовки проектів, у центрі уваги якого повинні знаходитися природоохоронні інвестиції в Центральній і Східній Європі.

Люцернська конференція схвалила доповідь ЄЕК ООН “Елементи для довгострокової екологічної програми для Європи” і просила ЄЕК ООН почати здійснення програми оглядів результативності екологічної діяльності в країнах з перехідною економікою [8].

Третя конференція міністрів “Довкілля для Європи”, що проходила в Софії (жовтень, 1995), розглянула хід здійснення Програми дій в області навколишнього середовища для Центральної і Східної Європи й обговорила аспекти, зв’язані з подальшою розробкою екологічної програми для Європи.

У своїй Декларації міністри знову підтвердили свою волю здійснювати співробітництво в області охорони навколишнього середовища на основі принципів, погоджених на їхній Другій конференції в Люцерні, і підкреслили невідкладну необхідність подальшого обліку екологічних розумінь у політики усіх галузей. Міністри погодилися з тим, що процес “Довкілля для Європи” є невід’ємною частиною політичної основи для співробітництва в справі охорони навколишнього середовища в Європі, і висловились за прийняття ряду конкретних заходів, включаючи розробку регіональної конвенції про участь громадськості.

Стосовно організаційних заходів, необхідних для підготовки до конференцій, міністри рекомендували заснувати на наступній нараді Комітету ЄЕК ООН з екологічної політики спеціальну підготовчу робочу групу старших посадових осіб, функції президії якої виконував би виконавчий комітет [7].

На Четвертій конференції в Орхусі (червень, 1998) була прийнята і підписана 35 країнами Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, а два нових Протоколи до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (один по

важким металам, а іншій – по стійким органічним забруднювачам) були прийняті і підписані 33 країнами і Європейським співтовариством.

Міністри також схвалили Загальноєвропейську стратегію поступового припинення використання етильованого бензину, Заяву про політику в області енергоефективності і Резолюцію про біологічне і ландшафтне різноманіття [8].

Особливу увагу слід приділити П'ятій конференції. 5-та Конференція міністрів “Довкілля для Європи” яка проходила у Києві (травень 2003 р.). Завершилася ця конференція прийняттям Декларації міністрів, у якій була підкреслена важливість процесу “Довкілля для Європи” як інструмент, що сприяє охороні навколишнього середовища і стійкому розвитку в регіоні і цим робить внесок у збереження миру і безпеки в ширшому контексті. У ході Конференції були прийняті і відкриті для підписання три протоколи до конвенцій Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй:

- 35 країн і Європейське співтовариство підписали новий Протокол зі стратегічної екологічної оцінки до Конвенції ЄЕК ООН з оцінки впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті;
- 22 країни підписали новий Протокол про цивільну відповідальність і компенсацію за збиток, заподіяний транскордонним впливом промислових аварій на транскордонні води, до Конвенцій ЄЕК ООН про транскордонний вплив промислових аварій і з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер;
- 36 країн і Європейське співтовариство підписали новий Протокол реєстрів викидів і переносу забруднювачів до Конвенції ЄЕК ООН про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя в питаннях, що стосуються навколишнього середовища (Орхуська конвенція). Міністри і глави делегацій також схвалили Керівні принципи зміцнення дотримання і забезпечення здійснення багатосторонніх екологічних угод (БЕУ) у регіоні ЄЕК ООН.

Уряди семи країн Карпатського регіону прийняли Рамкову конвенцію про захист і сталий розвиток Карпат, що була відкрита для підписання 22 травня і

була підписана Угорщиною, Румунією, Сербією і Чорногорією, Словаччиною, Україною і Чеською Республікою.

Київська конференція прийняла новаторську «Природоохоронну стратегію для країн Східної Європи, Кавказу і Центральної Азії» і вітала зусилля держав Центральної Азії з розробки Центральноазіатської ініціативи з навколишнього середовища, води та безпеки “Запрошення до партнерства”.

Міністри і глави делегацій підтвердили свою підтримку програми оглядів результативності екологічної діяльності ЄЕК ООН і просили продовжувати здійснення цієї програми. Вони звернулися до Європейського агентства з навколишнього середовища з проханням підготувати четверту доповідь з оцінки до наступної конференції міністрів, базуючись на новому партнерстві, особливо з ЄЕК ООН і Програмою Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП), і заявили про свою підтримку Робочої групи ЄЕК ООН з моніторингу навколишнього середовища і проведеної нею діяльності. Був прийнятий ряд інших рішень, зв'язаних з енергією для сталого розвитку, водними ресурсами для сталого розвитку, біологічним різноманіттям та освітою [9].

Що стосується майбутнього процесу “Довкілля для Європи”, то міністри і глави делегацій ухвалили, що конференції міністрів варто проводити на регулярній і передбачуваній основі кожні чотири або п'ять років. Вони призвали ЄЕК ООН, через її Комітет з екологічної політики і при необхідності в процесі консультацій з іншими основними допоміжними органами, а також у співробітництві з іншими відповідними організаціями й інститутами, тримати під контролем здійснення Київської декларації в рамках її програми роботи. На другий день Конференції була проведена спеціальна сесія за участю міністрів і природоохоронних громадських організацій з питання інтеграції екологічної політики. Були розглянуті три важливі проблеми: створення положення, при якому ринок працював би на інтереси навколишнього середовища; сільське господарство як приклад інтеграції секторальної політики; подолання інституціональних недоліків, що перешкоджають інтеграції.

Остання (шоста) конференція була проведена у Белграді у 2007 році. В конференції взяли участь міністри та високопоставлені посадові особи з 51-єї держави Європи та Північної Америки, Європейська Комісія, міжнародні та громадські організації й інші зацікавлені сторони. Учасники домовилися об'єднати свої зусилля у нижченаведених пріоритетних сферах:

- збереження біорізноманіття та сталий (збалансований) розвиток гірських районів;
- підтримка збалансованого споживання та виробництва;
- надання пріоритету заходам і діяльності з енергоефективності;
- розроблення та впровадження екологічної політики, фінансових ініціатив і законодавства;
- впровадження низки інфраструктурних проєктів (водопостачання та каналізація);
- надання пріоритету питання взаємозв'язку довкілля та безпеки;
- сприяння розвитку освіти для сталого (збалансованого) розвитку;
- подальше збирання та поширення відповідної інформації про стан довкілля в Європі [9].

Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) була заснована в 1947 році Економічною і Соціальною Радою Організації Об'єднаних Націй. Вона є однією з п'яти регіональних комісій Організації Об'єднаних Націй.

ЄЕК ООН являє собою форум, де 55 країн Північної Америки, Західної, Центральної і Східної Європи, Кавказу і Центральної Азії спільними зусиллями формують інструменти свого економічного співробітництва.

Держави-члени ЄЕК ООН : Австрія, Азербайджан, Албанія, Андорра, Велика Британія, Вірменія, Білорусія, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, колишня Югославська Республіка Македонія, Угорщина, Німеччина, Греція, Грузія, Данія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Канада, Кіпр, Киргизстан, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Монако, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сан-Марино, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Словенія,

Сполучені Штати Америки, Таджикистан, Туркменістан, Туреччина, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція й Естонія.

Усі зацікавлені держави-члени Організації Об'єднаних Націй мають статус спостерігача і можуть брати участь у її роботі. У діяльності ЄЕК ООН беруть участь понад 70 міжнародних професійних організацій та інші неурядові організації, що мають консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді [10].

До основних сфер діяльності ЄЕК ООН належать економічний аналіз, навколишнє середовище і населені пункти, статистика, стала енергетика, торгівля, розвиток промисловості і підприємництва, лісопродукти і транспорт.

Реалізації своїх цілей ЄЕК ООН домагається за рахунок аналізу політики, розробки конвенцій, регламентів і стандартів і надання технічної допомоги.

Широка мета діяльності ЄЕК ООН в області навколишнього середовища полягає в тому, щоб зберігати навколишнє середовище і здоров'я людини та заохочувати сталий розвиток її держав-членів у руслі Порядку денного на XXI століття. Практична ж задача полягає в скороченні забруднення для того, щоб звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище і запобігти погіршенню екологічних умов для прийдешніх поколінь [8].

З цією метою ЄЕК ООН узяла на озброєння багатоланковий підхід:

Її Комітет з екологічної політики мобілізує уряд на формування екологічної політики, розробку міжнародного екологічного права і підтримку міжнародних ініціатив. Він організовує семінари, робочі наради і консультативні місії. Комітет почав переговори з п'яти екологічних договорів, і усі вони зараз набрали чинності. Їхні керівні органи обслуговуються секретаріатом ЄЕК ООН, що також допомагає їм відслідковувати здійснення договорів. До числа цих п'яти договорів належать такі:

- Конвенція про транскордонне забруднення – підписана в 1979 році і набрала чинності в 1983 році; Конвенція про оцінку впливу на навколишнє природне середовище в транскордонному контексті – підписана в 1991 році і набрала чинності в 1997 році; Конвенція з охорони та використання

транскордонних водотоків та міжнародних озер – підписана в 1992 році і набрала чинності в 1996 році; Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій – підписана в 1992 році і набрала чинності в 2000 році; Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості у прийнятті рішень та доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища.

Комітет з екологічної політики також відіграє досить активну роль у визначених регіональних і міжсекторальних процесах, наприклад “Довкілля для Європи” і “Довкілля, транспорт та охорона здоров’я”.

ЄЕК ООН забезпечує секретаріат для конференцій міністрів “Довкілля для Європи” і їхніх підготовчих процесів, включаючи, особливо, наради міжурядової Робочої групи старших посадових осіб і Виконавчого комітету. Нарешті, за рахунок своїх оглядів результативності екологічної діяльності Комітет робить оцінку зусиль окремих країн зі зниження рівнів забруднення і розпорядження своїми природними ресурсами, а також виносить рекомендації на предмет підвищення результативності їхньої екологічної діяльності.

Потрібно також приділити увагу і підготовчому процесу Конференцій. Люцернська конференція міністрів заснувала Робочу групу старших посадових осіб з підготовки до третьої Конференції. Цей підхід був використаний і на наступних конференціях.

Робоча група є міжурядовою групою, створеною спеціально з метою підготовки майбутніх конференцій міністрів „Довкілля для Європи” і координації подальшої діяльності. Кожна Робоча група старших посадових осіб створюється Комітетом ЄЕК ООН з екологічної політики за рекомендацією конференцій міністрів. Функції секретаріату Робочої групи виконує ЄЕК ООН.

Робоча група відкрита для участі всіх держав-членів Європейської економічної комісії Організації Об’єднаних Націй. Її Голова традиційно обирається з числа представників країни, в якій проводитиметься наступна конференція.

Крім вищезазначених організацій, Робоча група функціонує в тісному співробітництві з Європейським агентством з навколишнього середовища,

Радою Європи, Комісією Європейських співтовариств, Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Програмою Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП), Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Всесвітнім банком, Європейським регіональним бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (ЄВРО/ВООЗ) і іншими міжнародними організаціями й установами, міжнародними неурядовими та іншими організаціями, що можуть брати участь у підготовці конференції міністрів.

Виконавчий комітет Робочої групи виконує функції її Президії. Відповідно до мандата Робочої групи Виконавчий комітет складається з двох старших посадових осіб із країн Центральної і Східної Європи, двох – з нових незалежних держав і чотирьох – із Західної Європи. Запрошуються також голови Комітету ЄЕК ООН з екологічної політики, Цільової групи із здійснення Програми дій в області навколишнього середовища (ПДОС) для Центральної і Східної Європи, Комітету з підготовки проектів (КПП) і Ради Загальноєвропейської стратегії в області біологічного і ландшафтного різноманіття. У ході підготовки до п'ятої Конференції міністрів було вирішено, що Європейська комісія і неурядова парасолькова організація ЕКО-Форум також будуть запрошені брати участь у роботі Виконавчого комітету як спостерігачі.

На 5-ій конференції міністрів (Київ, 2003) міністри ухвалили, що для майбутніх конференцій Комітет ЄЕК ООН з екологічної політики буде засновувати не раніше ніж за два роки до наступної конференції підготовчу групу відкритого складу для координації підготовчих заходів [8].

Отже, потрібно сказати, що процес “Довкілля для Європи” перетворився в ефективну програму з посилення охорони навколишнього середовища. Той факт, що серед конференцій міністрів такі конференції уже проводилися 5 раз, говорить про велике значення збереження довкілля.

“Довкілля для Європи” – це добровільна коаліція країн, міжнародних організацій, фінансових установ і громадянського суспільства, що поєднує всіх

учасників у плідний союз. І, якщо цей плідний Союз буде лише укріплюватися, то суспільними силами та зусиллями людство зможе досягнути справді чистого довкілля, яке буде радувати і наше покоління і багато наступних поколінь.

3 ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРИРОДНО - ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В умовах глобальних інтеграційних процесів, зокрема, у рамках Європейського Союзу, важливою є проблема, пов'язана із захистом навколишнього середовища. Варто вказати, що ЄС відведено домінуючу роль у координуванні політики вирішення світових екологічних проблем. З огляду на це, екологічну ситуацію та стан довкілля у країнах – членах ЄС не треба зводити до єдиного знаменника, оскільки екологічні проблеми мають транскордонний характер, істотно впливаючи на динаміку розвитку сучасних міжнародних відносин. Отож, держави є екологічно залежними одна від одної, оскільки природне довкілля не має кордонів. На рівні окремих держав сьогодні фактично неможливо вирішувати комплекс значущих екологічних проблем, зокрема, глобального характеру. Це зумовлює потребу формування спільної екологічної політики багатьох держав [11].

ЄС у даний час є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного природоохоронного співробітництва. При цьому екологічна політика і діяльність ЄС, у цілому, нерозривно пов'язані з глобальними заходами в сфері захисту навколишнього середовища, в тому числі проведеними під егідою ООН.

Захист навколишнього середовища став одним із пріоритетних напрямків діяльності ЄС поряд з іншими напрямками інтеграції. ЄС має широку компетенцію в області охорони навколишнього середовища, у цій сфері видається значна кількість загально - європейських нормативних актів. ЄС має також необхідні повноваження на здійснення міжнародного співробітництва в екологічній сфері і у сфері охорони навколишнього середовища [12].

Взагалі, виділяється п'ять етапів формування екологічної політики Європейського Союзу [13].

Перший етап (1957-1971). Цей період характеризується відсутністю в ЄС правової компетенції у сфері навколишнього середовища. На цьому етапі проводилися лише одиничні факультативні заходи. Спочатку “навколишнє середовище” не було виділено Римським договором 1957 року як сфера загальноєвропейської інтеграції. Однак питання екології визначали межі правового регулювання створення загального ринку країн ЄС, що, наприклад, відбивається в статті 36 зазначеного Договору, яка дозволяє державам - членам ЄС вводити обмеження з питань екологічної безпеки на імпорту, експорт, транзит у товарному обороті. В цілому, незважаючи на відсутність загальної політики у даній сфері у зазначений період, інститути ЄС були підготовлені до розширення своєї діяльності в екологічному напрямку. Проблеми навколишнього середовища торкалися, значною мірою, вторинного права, особливо в документах, спрямованих на здійснення сільськогосподарської та енергетичної політики країн ЄС.

Другий етап (1972-1985). Для цього етапу характерне проведення початкових заходів щодо захисту навколишнього середовища країнами ЄС, поява перших програм дій у цій сфері, початок розвитку правового регулювання в області екології. У 1972 році Рада глав урядів держав-членів ЄС прийняла рішення про розширення компетенції ЄС, у тому числі у сфері навколишнього середовища. Однак у первинне право ЄС зміни внесені не були. Усі рішення в новій сфері діяльності приймалися через статті Римського договору 1957 року, що дозволяло ЄС досягнути цілей шляхом дії у сферах, не позначених в установчому договорі. Подібне розширення компетенції одержало назву « ефект переливу ». Регулювання нової сфери інтеграції проводилося в основному шляхом видання директив-актів гармонізації права держав-членів. ЄС приєднався до ряду найважливіших міжнародних конвенцій з охорони навколишнього середовища, наприклад, Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних місць мешкання в Європі (1979 р.), Міжнародної угоди з тропічної деревини (1983 р.), Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.). Другий етап пройшов під знаком становлення

політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і розробки основних засобів її правового регулювання.

Третій етап (1986-1991). Цей період можна охарактеризувати як етап закріплення компетенції у сфері охорони навколишнього середовища за інститутами ЄС. Єдиний Європейський Акт 1986 року вніс зміни в Римський договір 1957 року. В ньому були визначені цілі й задачі, принципи і напрямки політики ЄС і у сфері охорони навколишнього середовища. У відносинах між ЄС і державами - членами у сфері охорони навколишнього середовища був впроваджений принцип субсидіарності. Даний принцип означає, що цілі екологічної політики ЄС можуть бути реалізовані краще, ніж окремими державами-членами. У вторинному праві спостерігається ріст правового регулювання природоохоронної діяльності на основі регламентів – актів екологічного законодавства держав-членів. Одночасно продовжувалася діяльність за узгодженням законодавчих основ держав - членів, зокрема у сфері охорони ґрунтів і захисту навколишнього середовища від хімічного забруднення. В цей період першорядне значення для ЄС мали питання впровадження системи оцінки можливого впливу на навколишнє середовище, моніторингу, поширення екологічної інформації і забезпечення доступу громадськості до неї і, особливо, фінансування природоохоронних заходів. На третьому етапі процес становлення політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і правового регулювання в даній сфері в основних рисах завершився.

Четвертий етап (1992-2002). Це етап удосконалювання екологічної політики ЄС. У цілому, за цей час були позначені основні рамки поточної екологічної політики за рахунок інституціонального закріплення питань екологічної політики і проблем навколишнього середовища в Договорах ЄС. Сьогодні цілі і задачі політики ЄС у відношенні до навколишнього середовища формулюються, таким чином:

- збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища;
- турбота про захист здоров'я людей;
- досягнення раціонального використання природних ресурсів;

– сприяння на міжнародному рівні заходам, спрямованим на вирішення регіональних і глобальних проблем охорони навколишнього середовища. Діяльність ЄС у сфері охорони навколишнього середовища обумовлена такими особливостями, як:

- екологічна компетенція ЄС є спільною з державами-членами;
- екологічна діяльність ЄС нерозривно пов'язана з іншими– напрямками європейської інтеграції.

У спільній з державами - членами компетенції у сфері охорони природного середовища відбивається вищезгаданий принцип субсидіарності.

П'ятий етап (2003 – до теперішнього часу). Сьогодні екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі екологічної компетенції, передбаченої статтями Договору про ЄС. Екологічна діяльність нерозривно пов'язана з іншими напрямками діяльності ЄС. На сучасному етапі в ЄС проводиться удосконалювання правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, відновленню піддалися акти, що закладають правову базу системи збору й обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів. Починаються спроби кодифікації численних норм у сфері екологічної стандартизації і сертифікації. Важливим елементом реалізації екологічної політики в Європі є включення проблем захисту навколишнього середовища в проект Конституції ЄС, незважаючи на те, що він був відхилений референдумами ряду ведучих країн-учасниць ЄС [13].

Активна роль в охороні навколишнього природного середовища належить політичній системі держави. Це пояснюється тим, що рішення цієї задачі впливає на всі сфери життя, праці, побуту і відпочинку населення, має велике економічне, соціальне і культурне значення.

Серед найважливіших конституційних принципів охорони навколишнього природного середовища потрібно назвати наступні :

1. Закріплення в конституціях зарубіжних країн самостійної функції держави з охорони природи, раціональному використанню природних ресурсів,

охороні навколишнього середовища (ст. 15 Конституції Німеччини, ст. 31 Конституції Болгарії і інші.).

2. Закріплення права виняткової державної власності на природні об'єкти і ресурси. (ст. 8 Конституції Угорщини, ст. 12 Конституції Румунії і т. д.)

3. Принцип плановості в розвитку народного господарства і природокористування, куди включаються: народногосподарське планування, облік потреб в сировині і ресурсах, їх плановий розподіл, раціональне використання і інше. (ст. 7 Конституції Угорщини і т. д.).

4. Формулювання прав і обов'язків юридичних і фізичних осіб з охорони навколишнього природного середовища. Причому важливо, що право громадян на мешкання в сприятливому навколишньому середовищі кореспондує конституційний обов'язок з охорони природи (ст. 34 Конституції Німеччини).

5. Закріплення ролі громадських організацій і рухів в захист природи (ст. 29 Конституції Німеччини, ст. 27 Конституції Румунії і інші.).

6. Закріплення єдності принципів зовнішньої і внутрішньої політики соціалістичних країн з природоохоронними задачами держави і громадськості (ст. 20 Конституції Угорщина).

Очевидно, що одні і ті ж конституційні норми і принципи можуть лежати в основі як екологічної політики держави загалом, так і поточному природоохоронному законодавстві [14].

Конкретний вияв конституційних основ природоохоронної діяльності можна прослідити на прикладі деяких країн. Так, в Конституції Чехії увага охороні навколишнього природного середовища приділяється передусім в ст. 15, де вказується, що держава виявляє турботу про поліпшення і всебічну охорону природи Батьківщини і збереження її краси з тим, щоб створювати все більшші умови для добробуту народу, здоров'я трудящих, їх відпочинку. З приведенного положення витікає, що в Конституції Чехії охороні навколишнього природного середовища не тільки надається важливе значення, але і одночасно створюються широкі можливості для практичного забезпечення і виконання цієї задачі. Тому охорона середовища розуміється в Чехії як свідомо і цілеспрямована діяльність держави, яка не обмежується тільки збереженням

цінностей, створених природою. Сюди входить також і турбота про раціональне використання природних ресурсів, і зусилля, направлені на поліпшення властивостей навколишнього природного середовища загалом і її окремих компонентів. У відповідності зі ст. 23 Конституції Чехії всі громадяни мають право на охорону здоров'я і медичну допомогу; очевидно, що належне забезпечення такого конституційного права громадян тісно пов'язане з підтримкою оптимальної якості компонентів природного середовища [15].

У Конституції Німеччини охорона природи являється основною турботою держави і всього суспільства. У ст. 15 Конституції говориться, що в інтересах добробуту громадян держава і суспільство піклуються про охорону природи: утримання в чистоті води і повітря, охорона флори і фауни, природної краси Батьківщини повинні забезпечуватися компетентними органами і є, крім цього, обов'язком кожного громадянина [16].

У Конституції Угорщини закріплене відношення до природи і її багатствам як загальному надбанню угорського народу. Єдність зовнішньополітичних принципів Угорщини і інтересів екологічного захисту середовища вийде з об'єктивної необхідності поєднання національних заходів з охорони навколишнього природного середовища з широкими міжнародними заходами в даній області (ст. 20) [17].

Історія заповідної справи налічує не одну тисячу років, адже питання заповідання окремих територій із унікальними властивостями виникало разом із розвитком людської свідомості та ускладненням цивілізаційних процесів. Чим більше підсилювався вплив людської спільноти на природне середовище, тим сильніше та гостріше відчувалася потреба у створенні природних резерватів задля збереження унікальних об'єктів. Роль та завдання природоохоронної справи на кожному етапі розвитку суспільства змінювалися в залежності від ступеню та напрямку взаємодії людства та природи, характеру природокористування, ступеня розвитку науково-технічної сфери, потребами суспільства тощо [18].

В часи феодалізму природу Німеччини охороняли переважно на основі економічних мотивів, наприклад, створюючи заповідні ліси. Коли під впливом

просвітництва та романтизму виникло нове відношення до природи, тоді й виник природоохоронний рух. До 1900 року охорона природи була під керівництвом переважно естетичних, етичних та соціально-психологічних аргументів. Таким чином, духовні корні німецького природоохоронного руху йдуть до періоду просвітництва та романтизму, що відстають від нас більш ніж на 200 років.

Професор музики Ернст Рудорф [19] впливав на природоохоронний рух на тих його ранніх етапах, коли воно в кінці XIX в. формувало поняття охорона рідного краю чи охорона природи та виступав проти матеріалізму свого часу. Цілісна концепція Рудорфу охоплювала обидва аспекти, а саме охорону ландшафтів від руйнування (сьогодні охорону навколишнього середовища) та збереження незайманої природи.

Вільгельм Ветекамп – перший політик, що виступав на захист природи в пруському парламенті. Він в 1898 р. вимагав створення державних парків за північноамериканським зразком. Лина Хенле заснувала в 1899 р. приватний Союз охорони птахів – один з перших природоохоронних союзів.

Цілісний підхід Рудорфу був реалізований пруською державою лише частково, а саме шляхом охорони резерватів згідно концепції Гуго Конвентца. Цей прагматик з 1906 р. займав пост Державного управління догляду за пам'ятниками природи. Практична природоохоронна робота здійснювалася завдяки силі суспільства.

Ініціатор створення першого природоохоронного парку Люнебургська пустош поет Херман Льоне вже тоді критикував охорону природи в резерватах, називаючи це дитячою забавою, основи якої зосереджені на деталях, в той час як в цілому проходить обезображування природи. Імперський закон про охорону природи 1935 р. було підготовлено в Веймарській республіці. Трактовка природоохоронної ідеї в часи націонал-соціалізму нашкодила охороні природи. Тому екологічний рух 1970-х рр. в Федеративній Республіці Німеччини спочатку відмежувався від охорони природи [19].

Пізніше політично активні союзи та громадянські ініціативи впливали на те, щоб охорона природи отримала суспільне визнання під нової течією охорони навколишнього середовища.

В НДР ідея ландшафтного діагнозу, що розуміється під поняттям повсемістний моніторинг, вперше була видана в 1954 р., але не була реалізована. В 1968 р. НДР внесла в свою конституцію положення про охорону природи в інтересах благополуччя своїх громадян, а об'єднана Німеччина зробила це в 1994 р.

В 1977 р. за зразком Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) була видана перша Червона книга ФРН, що містила дані про рідкі види рослин та тварин, що знаходяться під загрозою зникнення. В 1980-ті рр. виникла ідея екологічної профілактики, що розглядається в Програмі дій в області екології.

В 1990 р. групі активістів природоохоронного руху ГДР вдалося внести в договір про об'єднання двох німецьких держав положення про охорону 14 крупних областей Східної Германії, в тому числі 5 національних парків.

У 1993 р. було створено Федеральне відомство по охороні природи. З прийнятим в 2002 р. зі змінами Федеральним законом про охорону природи, вперше було признано, що природа та ландшафт є цінними самі по собі. На сьогоднішній день на території Німеччини існують 16 біосферних резерватів, 12 національних парків (без урахування тих, що увійшли до біосферних резерватів) та 102 природних парки [19].

У 1913 р. в Швейцарії відбулася конференція з проблеми міжнародної охорони природи. На ній вперше була обгрунтована необхідність організації в різних природних зонах великих заповідників, в яких охоронялися б основні компоненти біоценозу - тваринний і рослинний світ. Одночасно з цим висловлювалися ідеї і про міжнародне співробітництво в природоохоронній справі. Природа не знає кордонів, штучно зведених людиною [20].

3.1 Порядок створення природно – заповідного фонду України

Розвиток мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України є одним із основних пріоритетів екологічної політики країни, про що свідчать Указ президента України «Про заходи щодо дальшого розвитку заповідної справи в Україні» [21], Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [22] та інші нормативні документи. Саме створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду можна назвати не лише основним, але і найбільш ефективним механізмом в процесі охорони природних екосистем, унікальних природних територій, ландшафтів та рідкісних видів рослин і тварин.

Відповідно до положень Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» відсоток територій та об'єктів природно-заповідного фонду у 2015 році повинен досягти 10 відсотків від площі держави. Сьогодні ця величина становить 5,9 відсотка від території України, тоді як у країнах Європи цей показник становить у середньому близько 15 відсотків [22].

Усвідомлення екологічних наслідків такого відставання як на державному, так і на громадському рівні є досить високим. Отож, необхідність розширення площі та збільшення числа об'єктів ПЗФ нашої держави не викликає сумнівів і заперечень. Це завдання визнається за одне з пріоритетних напрямів екологічної політики держави, що й законодавче затверджено загальнодержавними програмами в галузі розвитку екологічної мережі та заповідної справи (Програма "Заповідники" [23], Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України [24]). Однак при цьому актуальним залишається питання пошуку компромісів між екологічними пріоритетами та станом навколишнього природного середовища з одного боку та нагальними суспільними, передусім економічними, інтересами держави й її фінансово-економічним потенціалом з іншого.

Одним із шляхів досягнення цього компромісу та реального забезпечення необхідних умов для кардинального зменшення антропогенних навантажень на

пінні в природоохоронному відношенні території є коректне обґрунтування необхідності встановлення відповідного режиму їх збереження. Цей режим визначається юридичним статусом таких територій, відповідно до якого і регламентується природокористування. При створенні (оголошенні) об'єктів ПЗФ вибір їх категорії залежить від мети заповідання - збереження, запобігання знищенню або пошкодженню цінних природних комплексів і об'єктів.

Виходячи з цього, при підготовці матеріалів для створення об'єкта ПЗФ визначається, що саме необхідно зберігати на даній території і в який спосіб, а для цього проводиться оцінка наукової, екологічної, пізнавальної, рекреаційної, історико-культурної та іншої цінності об'єкта. Визначається стійкість природних комплексів до антропогенних навантажень та можливі загрози його існуванню від різних видів і режимів природокористування. Враховується також господарська цінність території та ті економічні та інші збитки, що можуть бути пов'язаними з її вилученням із господарського обігу. В результаті проведення такої комплексної оцінки визначається категорія, тип об'єкта та режим його охорони. Крім визначеної цінності, типовості або унікальності об'єкта ПЗФ важливе значення має обґрунтування його оптимальної площі та меж. Останні повинні узгоджуватися з фізичними (природними) межами природно-територіального комплексу. В науковому обґрунтуванні створення об'єкта можуть подаватися декілька варіантів визначення меж об'єкту ПЗФ, та при цьому площа заповідної території має забезпечувати самовідновлення природного комплексу та гарантувати його екологічну стабільність [25].

На законодавчому рівні порядок створення об'єктів природно-заповідного фонду регламентується Законом України "Про природно-заповідний фонд України" [26]. Статтею 51 цього Закону визначається порядок підготовки та подання клопотання, перелік матеріалів, які включає в себе цей документ. А, відповідно до статті 52 Закону, повноваження на розгляд клопотання щодо створення об'єктів загальнодержавного значення надається центральному органу виконавчої влади в галузі навколишнього природного середовища, а щодо об'єктів місцевого значення - його підрозділам в адміністративних

областях. Термін розгляду клопотання складає один місяць. Після схвалення клопотання проводиться його узгодження із землевласниками та землекористувачами стосовно визначення меж та площі об'єкта, порядку використання природних ресурсів на його території після заповідання та отримання принципової згоди на заповідання [25].

Після узгодження клопотання центрального органу виконавчої влади в галузі навколишнього природного середовища забезпечує розроблення проектів створення об'єкта шляхом залучення спеціалізованих проектних та наукових установ. Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" проекти створення територій та об'єктів ПЗФ передаються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища до відповідних органів виконавчої влади, уповноважених приймати рішення про створення об'єктів ПЗФ.

За результатами розгляду розробленого проекту створення та його відповідного узгодження готується проект рішення. Відповідно до статті 53 рішення про створення об'єктів загальнодержавного значення приймається Президентом України, Об'єкти місцевого значення створюються за рішенням обласної ради [26].

Порядок відведення земельних ділянок природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним ландшафтним паркам, а також ботанічним садам, дендрологічним паркам, зоологічним паркам визначається Земельним Кодексом України [27].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду або їх частини, що створюються чи оголошуються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища з оформленням охоронного зобов'язання [26].

Охоронне зобов'язання – документ, який засвідчує, що власники та користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів,

оголошених заказниками або пам'ятками природи, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження. Режим охорони території заказника чи пам'ятки природи не передбачає охорону їх озброєними охоронцями чи обгородження таких територій парканами. У охоронному зобов'язанні наводиться перелік видів діяльності, які забороняються на даній території ПЗФ, тобто для кожної території ПЗФ цей перелік є індивідуальним та таким, що узгоджується із землекористувачем території ПЗФ [28].

3.2 Порядок створення природно – заповідного фонду в Німеччині

Насамперед потрібно сказати, що саме така країна, як Німеччина має великий і позитивний досвід у сфері заповідної справи і, можливо, саме досвід цієї країни є важливим і для України. По –перше, Німеччина має навик взяття під охорону природних територій, що перебувають у приватній власності. По –друге, Німеччина, як і Україна, належить до країн із, так званою, континентальною правовою системою, тобто положення її законодавства є більш придатними для рецепції в право України порівняно із положеннями законодавства будь-якої країни із англосаксонською правовою системою [29].

Відповідно до Федерального закону Німеччини про охорону природи («*Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundesnaturschutzgesetz*» - «*BNatSchG*») частини довкілля та ландшафту можуть бути захищені шляхом оголошення їх заповідниками («*Naturschutzgebiet*»), національними парками («*Nationalpark*») або національними пам'ятниками природи («*Nationales Naturmonument*»), біосферними резерватами («*Biosphärenreservat*»), охоронюваними ландшафтами («*Landschaftsschutzgebiet*»), природними парками («*Naturpark*»), пам'ятками природи («*Naturdenkmal*») або охоронюваними складовими ландшафту («*geschützter Landschaftsbestandteil*») [30].

Отже, території зазвичай беруться під охорону шляхом оприлюднення акту про взяття їх під охорону та визначення їх меж (головним чином на картографічних матеріалах) в офіційному друкованому виданні. У федеральних

землях, де ландшафтний план («Landschaftsplan») є обов'язковим, території можуть братися під охорону із набранням чинності відповідним планом. Оскільки взяття територій під охорону стосується прав та інтересів третіх осіб, ці особи мають можливість попередньо висловити свою думку. Оголошення природної території охоронюваною є правовим актом і тому може бути оскаржене у суді, проте лише тими особами, права та інтереси яких прямо зачіпаються.

Відповідно до Федерального закону Німеччини, оголошення взяття частини природи та ландшафту під охорону визначає об'єкт охорони, її мету, необхідні для досягнення мети вимоги та заборони та, у необхідних випадках, заходи з догляду, розвитку, відновлення або містить відповідні уповноваження у цьому відношенні [30]. Форма та процедура взяття під охорону, значення порушень форми та процедури та можливості щодо їх виправлення, а також збереження чинності режиму вже взятих під охорону частин природи та ландшафту визначаються правом окремих федеральних земель Німеччини.

З цього приводу доцільно навести приклад правового регулювання процедури оголошення охоронюваних природних територій на землі Баден-Вюртенберг, де процедурі взяття під охорону природних територій присвячено § 74 Закону «Про охорону природи, догляд за ландшафтом та сприяння відпочинку на вільних ландшафтах» («*Gesetz zum Schutz der Natur, zur Pflege der Landschaft und über die Erholungsvorsorge in der freien Landschaft*», «*Naturschutzgesetz*» - скорочено «NatSchG») [31].

Відповідно до зазначеної норми до прийняття нормативного акту про оголошення природоохоронних територій проект такого акту повинен бути розміщений в ЗМІ, Інтернеті та іншим чином, що дозволяє вільний доступ до тексту акту всім зацікавленим особам. При цьому орган, що є автором проекту, повинен надати час для надіслання пропозицій та зауважень та повідомити поштові реквізити для таких пропозицій. Подібна процедура застосовується також, якщо в діючий акт вносяться зміни, що розширюють сферу його дії територіально чи вводять нові обмеження [31].

Необхідно відмітити те, що у більшості випадків землі під Об'єктами ПЗФ перебувають у приватній власності. Оголошення Об'єкту ПЗФ не призводить до припинення права власності на земельну ділянку, проте шляхом прийняття відповідного правового акту вводяться певні обмеження по використанню земельної ділянки. Загальною правовою основою для цього є передбачена Конституцією Німеччини (ст.14) соціальна функція власності [32].

Застосування наведених положень німецького законодавства має свою специфіку в частині того, які саме обмеження мають бути встановлені в конкретному випадку. Зазначені обмеження повинні бути «розумними», природоохоронні органи повинні уникати не виправданої жорсткості, обмеження повинні з необхідністю впливати з мети встановлення охорони. Якщо обмеження позбавляють землевласника можливості отримувати певні доходи із земельної ділянки, законодавство більшості земель в Німеччині передбачає право отримати відповідне відшкодування від уряду землі. Якщо можливість користування земельною ділянкою обмежується актом про взяття під охорону настільки сильно, що власник не може її надалі використовувати і вона втрачає свою цінність (фактична експропріація), власник може вимагати держави здійснити викуп у нього зазначеної земельної ділянки за ринковою у вартістю.

Ті види використання землі в межах новостворених природоохоронних територій, що здійснюються правомірно, підлягають правовому захисту. Між тим, їх інтенсивність та обсяг не повинні збільшуватися. У певних випадках для забезпечення більш надійного захисту природоохоронних територій та ландшафту можливий викуп земельної ділянки для суспільних потреб. Природоохоронні органи застосовують механізми викупу також, щоб уникнути конфліктів із власниками землі. Проте досить розповсюдженими також є конфлікти, пов'язані із правами користування землею публічно-правової природи, зокрема, відносно права на проведення розвідувальних робіт [33].

Крім права власності на земельну ділянку, за певних умов в межах охоронюваних природних територій обмежуються та припиняються й певні складові права загального землекористування. Це стосується, зокрема, прав на

полювання та риболовлю, права проходу тощо. Тут також застосовується правило, за яким вирішальним у виборі обмежень є текст індивідуального акту про оголошення земельної ділянки охоронюваною територією, в якому завжди зазначається чітко визначений вид обмеження по використанню землі та порядок доведення до відома про таке обмеження інших осіб.

Після оголошення Об'єкту ПЗФ інформація про природоохоронну територію вносяться природоохоронним органом до реєстрів, що ведеться установою із довкілля, межування та охорони природи федеральної землі. Установа оприлюднює в електронній формі зведений реєстр та зміни до нього, а природоохоронні органи нижчого рівня забезпечують можливість ознайомлення з ними кожному бажаючому [30]. Втім, правові наслідки має не реєстрація, а належне оприлюднення акту про оголошення Об'єкту ПЗФ.

Взяті під охорону частини природи та ландшафту підлягають позначенню на місцевості [30]. Таким чином здійснюється доведення до відома зацікавлених осіб інформації про те, що певна територія має специфічні обмеження поведінки для відвідувачів. В заповідниках, наприклад, дуже часто вивішуються спеціальні позначки «Триматися дороги!» (Wege nicht verlassen!), «Нічого не зривати!» (Nicht mitnehmen!) «Нічого не залишати!» (Nicht zurücklassen!), що нагадують перехожим про дотримання режиму проходу території заповідника та поведінки в ньому [34].

Вже наведений вище Закон землі Баден-Вюртемберг багато уваги приділяє чіткому позначенню меж територій з особливим природоохоронним режимом. Охоронювана територія повинна мати опис меж чи з достатньою ясністю бути позначеною на місцевості із наведенням меж на карті, яка складає частину акту. Карти повинні з достатньою ясністю дозволяти визначити, які земельні ділянки входять до охоронюваної території. У разі сумнівів вважається, що земельна ділянка до охоронюваної території не включена.

У Німеччині охоронювані природні території повинні позначатися та враховуватися при складанні містобудівної документації: генерального плану общини («Bauleitplanung») та планів забудови («Bebauungsplänen»). У даному випадку йдеться про так зване «врахування за повідомленням» («nachrichtliche

Übernahme»). Цей термін означає діючий в Німеччині принцип, за яким містобудівна документація лише відображає правовий режим територій Об'єкта ПЗФ [35]. Таким чином, обов'язкове значення відповідні положення мають лише у зв'язку із актом, що оголошує територію природоохоронною. Втрата чинності або зміна акту, на підставі якого певній території надано статус природоохоронної, породжує необхідність відображення цієї події у містобудівній документації. Позитивний ефект такого підходу виявляється в тому, що існує чітке правило уникнення колізій між різними видами документації, які регулюють використання земель: актом про оголошення Об'єкту ПЗФ та містобудівною документацією [29].

3.3 Природно – заповідний фонд Польщі

Лісові екосистеми є найціннішою і найчисленнішою складовою всіх форм охорони природи, що охоплюють в Польщі 33% площі держави. Майже половина (43,6%) заповідних територій країни – це ліси. Покрита лісом площа становить 9 млн. га, що відповідає лісистості 28,8%. Запас ділової деревини в лісах усіх форм власності становить 1,86 млрд. м³. Загроза від абіотичних, біотичних і антропогенних чинників для лісів Польщі належить до найбільших в Європі [36].

Площа лісів у Польщі становить 9 млн. га, що відповідає лісистості 28,8%. На одну особу припадає в середньому 0,24 га лісу. Державною програмою збільшення лісистості передбачено її підвищення до 30% в 2020 р. і до 33% в 2050 р. За останні 5 років площа лісів постійно збільшувалася, в середньому на 27 тис. га за рік. Цей показник є одним з найвищих серед країн Європейського Союзу.

Ліси зростають переважно на бідних ґрунтах. Бори і субори займають 56,9%, груди і сугруди - 43,1%, в тому числі ольси і заплавні ліси 3,9%. Хвойні породи домінують на 75,6% поверхні лісів, сосна і модрина займають 67,4%. Сосна має найбільш сприятливі кліматичні та едафічні умови і переважає на всій території країни, за виключенням гірських регіонів, де домінуючими

породами є смерека і бук. В Польщі сформувалося декілька цінних екотипів сосни звичайної, зокрема сосна таборська і августовська [36].

Потрібно відмітити, що приватні лісові господарства є дуже роздрібненими. В середньому на одного власника припадає 1,43 га лісу (в деяких країнах Європейського Союзу від 30 до 60 га). Приватні ліси найчастіше є складовою частиною сільськогосподарських підприємств. З 839 тис. приватних власників понад 523 тис. (62,3%) має менше ніж 1 га лісу, і тільки 4,2% понад 5 га. Стан приватних лісів викликає занепокоєння. Основними проблемами залишаються роздрібненість, низький рівень ведення господарства, а часто і занедбаність. Актуальним є питання забезпечення відповідної фінансової та консультативної підтримки для приватних власників лісів та підсилення контролю за веденням господарства в приватних лісах.

Державне лісове господарство “Lasy Państwowe” включає 428 надлісництв, які поділяються на 5680 лісництв. Очолює “Lasy Państwowe” генеральний директор, якому підлягає Бюро генеральної дирекції державних лісів, а також 17 регіональних дирекцій. В структуру Державного лісового господарства “Lasy Państwowe” входять також:

- лісовий банк генів в Костшице;
- осередок лісової культури в Голухові;
- інформаційний центр державних лісів у Варшаві;
- осередок розвитку і впровадження в Бедоню;
- осередок лісової техніки в Ярочіні;
- відділ інформатики державних лісів в м. Лодзь.

Основними одиницями в системі управління лісів є надлісництва. Інтегральною складовою Генеральної дирекції державних лісів є також 9 комплексів охорони природи і 11 регіональних інспекцій. В Державному лісовому господарстві “Lasy Państwowe” працює понад 26 тис. осіб [37].

В Польщі створено 19 лісових репрезентаційних комплексів (ЛРК), загальною площею 990,5 тис. га. В тому числі в державних лісах – 969,9 тис. га, або 14,1% їх загальної площі. ЛРК є у всіх регіональних дирекціях державних лісів. Створено також 26 осередків освіти, 28 зелених класів, 233 будинки лісу,

696 дидактичних стежок, 84 дендрологічні парки, 494 освітні пункти, 847 постійних експозицій. Кількість відвідувачів освітніх об'єктів постійно зростає. В 2005 році організовано понад 13,5 тис. лекцій в польових умовах, в яких взяло участь понад 485 учасників, переважно учнів початкових і середніх шкіл, 5,2 тис. зустрічей в школах (за участю 227 тис. осіб) і 4,9 тис. зустрічей поза школами (170 тис. осіб), 1355 конкурсів за участю 150 тис. осіб; 5,2 тис. вистав, пленумів, курсів для вчителів, рейдів, вогнищ, в яких взяли участь понад 1 млн осіб, а також 2410 інших заходів (фестивалі, ярмарки, виставки), за участю близько 615 тис. осіб. Лісові репрезентаційні комплекси сприяють розширенню контактів суспільства з лісівниками, особливо важливі такі контакти для дітей і молоді. Метою діяльності ЛРК є формування екологічної свідомості, відповідного ставлення до лісів і лісівництва, а також розвиток різносторонньої співпраці з природоохоронними організаціями і об'єднаннями.

Досягнення цих завдань стало можливим завдяки створенню в ЛРК розвинутої дидактично - туристичної інфраструктури, яка найчастіше є доступною для суспільства безплатно. Вона включає: осередки екологічної освіти, освітні пункти, природознавчі будинки, дидактичні стежки, дендрологічні парки, зелені школи, ночлігову базу. ЛРК мають велике значення для інтердисциплінарних наукових досліджень, а також являються альтернативою для надмірно обтяжених туристичним рухом національних парків [36].

На території державних лісів злокалізована більшість об'єктів охорони біологічного різноманіття. Згідно з “Законом про ліси і лісову політику держави”, в державних лісах проводять інвентаризацію всіх цінних форм біорізноманіття.

В державних лісах створено [38]:

- 1182 природні заповідники площею 106302 га, в тому числі 66 резерватів суворого заповідання загальною площею 2939 га;
- 10144 пам'ятки природи (8023 поодиноких дерев, 1316 груп дерев, 156 алей, 478 каменів, 171 скель, гротів, печер), в тому числі 125 пам'яток загальною площею 267,68 га;

- 8618 екологічних об'єктів площею 26681 га;
- 186 екологічних пунктів площею 695 га;
- 89 природних ландшафтних комплексів загальною площею 31044 га [38].

Виділено 2879 охоронних зон загальною площею 179240 га для вибраних видів, в тому числі 36987 га посиленої охорони. Виділено понад 234130 га насінних деревостанів, в тому числі 16719 га під особливою охороною і 217411 га господарчих, а також 3755 га заповідних деревостанів, що репрезентують характерні лісові угруповання. Показником видового багатства лісової фауни є мисливські тварини, чисельність яких в Польщі є однією з найвищих в Європі.

Державні ліси також реалізують власні програми, направлені на збереження біорізноманіття і відтворення видів, які знаходяться під загрозою вимирання, зокрема [39]:

- Програма збереження лісових генетичних ресурсів;
- Програма відновлення ялиці в Західних Судетах;
- Програма відновлення тису;
- Програми реінтродукції глухаря.

Ліси в Польщі є найціннішим і найбільш репрезентованим об'єктом всіх форм охорони природи і ландшафту. На даний час діють 23 національні парки загальною площею 317,2 тис. га, в яких 193,7 тис. га (61,1%) займають ліси. В 1395 заповідниках природи загальною площею 165,2 тис. га, на ліси припадає 101,1 тис. га (в тому числі 41,5 тис. га в нелісових заповідниках).

Створено також 120 ландшафтних парків загальною площею 2603,6 тис. га, в яких 1403,4 тис. га (53,9%) займають ліси. До територій, на яких охороняється ландшафт включено 449 природних об'єктів загальною площею 7130,4 тис. га, в тому числі 2327,6 тис. га (32,6%) лісової площі. Загальна площа народних парків і ландшафтних парків за період з 1980-2005 рр. збільшилась на 30% (з 3,2% до 32,7% загальної площі країни) і становить на даний час 10051,2 тис. га. Водночас, лісова площа в народних парках і ландшафтних парках зросла ще більше, відповідно з 5,5% до 43,6% площі лісів [40].

Країни Європейського Союзу зобов'язалися створити мережу охоронних територій «Природа 2000», з метою збереження природної спадщини в

натуральному, або наближеному до натурального стані. В Польщі в рамках цієї програми затверджено 72 території спеціальної охрони (OSO) загальною площею 3312 тис. га, в тому числі 2414,2 тис. га на суші, а також подано на розгляд Генеральної дирекції в справах охорони довкілля при Європейській комісії 184 охоронні території (SOO), площею 1135,3 тис. га. Більшість об'єктів мережі «Природа 2000», особливо SOO, розміщені або запроектовані на лісових територіях, переважно в державних лісах [39].

Ступінь пошкодження лісів оцінюється в Польщі щорічно починаючи з 1989 р. при моніторингу лісів, що є одним з елементів системи державного моніторингу довкілля. В 2009 році виконано оцінку дефоліації 25 960 дерев (у віці понад 40 років), що знаходяться на 1298 постійних пунктах моніторингу. Середній показник дефоліації для країни - 2,73. Сильніше пошкоджуються деревостани на півдні, слабше - в північно-західній частині країни. Ступінь пошкодження деревостанів Польщі продовжує залишатися одним з найвищих у Європі [40].

3.4 Природно-заповідний фонд Румунії

Основним багатством Румунії, як і Польщі, є ліси.

Територію Румунії умовно можна розділити на 5 лісових регіонів [41]:

1. Південно-Східний Придунайський степовий і Середньодунайський лісостеповий райони. Природні ліси, за винятком річкових заплав, майже не збереглися і представлені штучними насадженнями: полезахисні й протиерозійні лісосмуги з тополі та білої акації, посадки тополь вздовж доріг.

2. Район заплавних лісів. Широка заплава (Балта) і дельта Дунаю, заплави Серета, Прута, Олта, Муреша. Ліси, головним чином, з білої тополі (*Populus alba*), верби білої (*Salix alba*) і ламкої (*Salix fragilis*), чорної вільхи (*Alnus glutinosa*).

3. Район дубових лісів. Дубові гаї невисоких пагорбів і на схилах передгір'їв (на висотах від 200 до 700 м). Ці ліси становлять 15% лісової площі країни і широко поширені на Трансільванському плато, Молдовській височини,

нижніх схилах Південних Карпат, у Західно-Румунських горах. Тут ростуть: дуб австрійський (*Quercus cerris*) і скельний (*Quercus petraea*), в якості домішки ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), бук європейський (*Fagus sylvatica*), граб звичайний (*Carpinus betulus*), каштан їстівний (*Castanea sativa*), липа повстиста (*Tilia tomentosa*).

4. Район букових лісів. Лісовий пояс в низькогір'ях на висотах від 400 до 700 м, а місцями на півдні до 1000 м над рівнем моря. Основні масиви букових лісів (бук європейський) знаходяться на Трансільванському та Молдовському плато, в Південних і Східних Карпатах. Букові ліси становлять близько 35% лісової площі Румунії. У домішку дуб скельний, граб звичайний, каштан, береза повисла (*Betula pendula*) і яблуня лісова (*Malus sylvestris*).

5. Район хвойних лісів. Гірські області на висотах від 800 до 1500 м в Східних Карпатах і від 1000 до 1800 м в Південних. У нижній частині гірського пояса переважають мішані буково-ялицево-смерекові ліси з бука європейського, ялиці білої (*Abies alba*) та ялини звичайної (*Picea abies*), а у верхній частині ростуть чисті смерекові ліси, які утворюють верхню межу високостовбурового лісу. Подекуди до них домішуються сосна звичайна (*Pinus sylvestris*), кедр європейський (*Pinus cembra*) і модрина європейська (*Larix decidua*). Хвойні ліси займають близько 25% площі всіх лісів Румунії. Вище смуги ялинових лісів зустрічаються сланики сосни гірської (*Pinus mugo*), криволісся.

Особливо охоронювані природні території є найбільш використовуваним засобом по збереженню біорізноманіття, а Румунія має цінну природну спадщину. З 11 біогеографічних регіонів, визначених в Європі, Румунія має п'ять таких регіонів (континентальний, альпійський, паннонський, понтійський і степовий).

Розмаїтість флори і фауни тобто живої природи забезпечується наявністю величезних незайманих лісів і альпійських територій, що властиві Карпатським горам, а також наявністю популяцій ведмедів, вовків, рисей і чорних кіз, які вважаються найбільшими популяціями у Європі. Тисячі видів рослин, багато з них оголошеними природними пам'ятками, такі як румунська півонія,

купальниця європейська, венерин черевичок, едельвейс, рябчик великий, нарцис вузьколистий, лілія лісова “одягають” поляни або луги крутих і сонячних схил Карпат. Практично, це останній притулок Європи для звірів та рослин під загрозою зникнення. Для кращого захисту природних ресурсів, ще з 1932 року почали створюватися перші охоронювані території, які покривають зараз близько 7% території країни [42].

Адам Крачунеску, генеральний директор Національного управління лісів Ромсільва, головного адміністратора особливо охоронюваних природних територій Румунії відмічає [43]: "З тих 28 національних парків і природних заповідників, без Дунайської дельти, 23 перебувають під управлінням спеціалізованих структур, підпорядкованих Національному Управлінню лісів Ромсільва. Територія тих 23 парків складає більше 856.000 гектарів, з яких 556.000 гектарів лісу. Територія парків під управлінням Ромсільва складає майже 80% від загальної території національних парків і природних заповідників Румунії. На мою думку, принаймні в найближчому майбутньому Ромсільва залишиться важливим гравцем в цій області, в управлінні цих природних і національних парків у нас у Румунії".

Хоча Румунія має великі природні багатства, охоронювані території недостатньо фінансується. Таким чином, протягом декількох років, Управління національних і природних парків Ромсільва було децентралізоване з юридичної точки зору, щоб забезпечити управлінням парків кращий доступ до урядових і європейських фондів. Адам Крачунеску: "Враховуючи критерії відбору, які були введені для доступу до європейських фондів, Управлінню Ромсільва довелося застосувати цей спосіб організації управлінь парку, навіть якщо це припускає ускладнення способу виділення фінансових ресурсів, необхідних для належного проведення діяльності. Слід зазначити, що в рамках Секторної операційної програми з питань навколишнього середовища, управління Ромсільва розгортає 25 проектів на загальну суму в 110 млн. лейв (понад 25 мільйонів євро). Два проекти були фіналізовані, інші ще розгортаються. Ми здійснили у більшості наших управліннях центри відвідування для місцевого

населення, щоб допомогти громадянам якнайбільше дізнатися про ці парки Румунії" [43].

Починаючи з 2006 року, охорона природи в Карпатах здійснюється за підтримки міжнародної організації Карпатська мережа природоохоронних територій (СНРА). Для тісної співпраці між сімома країнами Карпатського басейну, Карпатська мережа природоохоронних територій координуватиме спільними проектами для сприяння обмінам між охоронюваними районами в Карпатах, сприяння підвищенню обізнаності громадськості щодо крихких екосистем Карпатського басейну і сприятиме конкретними заходами, такими як екологічна мережа, даючи більше шансів на виживання зникаючим видам тварин і рослин. Адам Крачунеску: "Чимало управлінь є у даний момент партнерами або навіть лідерами міжнародних проектів. Ми проводимо багато зустрічей на європейському рівні з управліннями парків Італії, Німеччини, Австрії, Угорщини. Копіювання моделей створених у перші роки управління природоохоронюваними територіями було зроблено як для нових структур, створених на національному рівні так і на рівні деяких компонентів, як наприклад, фінансовий менеджмент на європейському рівні і в інших країнах Карпатської конвенції, до якої увійшли Сербія, Польща, Україна, Словаччина, Чехія та Угорщина. Крім того, Ромсілва була сконтактована властями з Республіки Молдова з метою надання консультацій у процесі організації та розвитку системи охоронюваних природних територій у цій країні" [42].

У національній мережі охоронюваних територій, Дунайська дельта є найбільшою як з точки зору території (580.000 га), так і рівня біологічного розмаїття, маючи потрійний міжнародний статус: Біосферний заповідник, складова Рамсарського списку (водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення) та частина Всесвітньої природної та культурної спадщини. Всесвітній фонд дикої природи включив унікальну дельту Дунаю в список 200 найбільш цінних екорегіонів світу, яким загрожує знищення (WWF Global 200). Дельта Дунаю є одним з рідкісних у світі місць гніздування водоплавних птахів, яким загрожує повне вимирання в разі зникнення їх місць мешкання. Румунія, також, має 12 водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією і

вносить важливий вклад у Екологічну мережу “Натура 2000” шляхом збереження місць оселень диких птахів [44].

В останні століття технологічна еволюція людства призвела до підвищення тиску на природу та екологічну рівновагу. Багато видів рослин і тварин зникло, а іншим загрожує зникнення. Тому були розроблені різні методи захисту фауни й флори, що перебуває під загрозою зникнення. Були визначені природоохоронні території, де людська діяльність здійснюється за суворими правилами, метою яких є збереження екологічної рівноваги.

Відповідно до законодавства, природоохоронні території Румунії поділяються на 5 категорій. Першими є наукові заповідники, до яких мають доступ лише дослідники. Такою зоною є ліси Летя й Караорман у дельті Дунаю. Решта захищених зон є відкритими для публіки в певних умовах. По-перше, це природні заповідники, метою яких є захист та збереження важливих біотопів рослин, тварин, лісів і вод. У природних заповідниках захищаються певні види рослин. Прикладом у цьому сенсі є Поляна нарцисів поблизу місцевості Шеркая, неподалік міста Брашов (центр Румунії).

Потім йдуть пам'ятники природи. Це менш захищені зони, для збереження природних елементів з екологічного, наукового або пейзажного значення. Печери є монументами природи. Наступними є національні парки, метою яких є захист і збереження репрезентативних для національного біогеографічного простору регіонів, які містять природні елементи з винятковою цінністю. У національних парках, як наприклад в горах Ретезат дозволено проводити певні традиційні економічні діяльності.

П'ятою категорією є природні парки головною метою яких є збереження краєвидів, які, в деяких випадках, є результатом взаємодії людини з природою. Прикладом у цьому сенсі можуть бути Західні Карпати, де крім природних елементів, існують й традиційні дерев'яні хати тамтешніх селян покриті драницею.

Більшість природних парків в Румунії знаходяться під опікою Національного управління лісів ROMSILVA, після того як воно успішно

справилось з трьома подібними проектами: Національний парк Ретезат, Національний парк П'ятра Краюлуй та Національний парк Винеторь Н'ямц.

Утворення трьох парків почалось на базі проекту щодо збереження біорізноманітності в Румунії. Проект, на суму 8 мільйонів доларів США, був фінансований Світовим Банком, Урядом Румунії та Національним правлінням лісів ROMSILVA. Практично, всі три парки мають власні адміністративні й менеджерські структури, була поліпшена інфраструктура й закладені підвалини для їх якнайкращого функціонування.

Таким чином, спочатку були відновлені всі туристичні маршрути. Потім, були відремонтовані старі та побудовані нові кемпінги. Водночас, були розроблені плани менеджменту, на основі всіх робіт проведених в парках, які були оприлюднені.

Іншою категорією діяльності є співпраця зі громадами, що мешкають в межах парків. Адміністрації парків впроваджують програми надання безвідплатних позик цим людям, аби вони проводили діяльності, які б не завдавали шкоди паркам. Зокрема йдеться про сільський туризм, утворення малих пансіонів і турбаз.

Ці програми сприяють відновленню малої інфраструктури, зокрема реабілітації пасовиськ, постачання води до пасовиськ парку. Фонди з цих програм можуть отримувати й місцеві неурядові організації, якій займаються різними екологічними діяльностями.

Туристична, розважальна складова є одним з найважливіших аспектів діяльності природних парків. Найкраще розташування з цього погляду має Національний парк Ретезат, що нещодавно був залучений до міжнародної мережі Pan Parks, тобто до еліти європейських парків. Це є визнанням здійснення високоякісного менеджменту на всіх рівнях у Ретезаті [43].

3.5 Природно – заповідний фонд Швеції

Перелік системи національних парків Швеції, що управляється Шведським агентством з охорони навколишнього середовищаї включає 29

національних парків та 850 заповідників. Ще 6 парків планується створити до 2013 року. Метою служби національних парків є створення системи природоохоронних територій, яка може представляти всю різноманітність природних регіонів Швеції і використовувалася би в дослідних, рекреаційних і туристичних цілях без нанесення шкоди природі. У 1909 році шведський парламент ухвалив закон про національні парки, після чого Швеція першою країною в Європі, яка встановила систему національних парків. Дев'ять парків були відкриті в 1909 році, а ще сім — у 1918–1962 роках, наступні тринадцять — у 1982–2009 роках [45].

Утворені національні парки Швеції захищають природу. Що є менш гнучкою формою захисту екології, ніж природні заповідники. Умовою для цього є те, що національні парки повинні бути на державній землі, і уряд приймає рішення про створення їх за згодою парламенту. Нині площа національних парків Швеції становить близько 7000 км² території [45].

Майже 90% загальної території парків складають гори, що є найбільшими за територією в Швеції: на півночі країни парки розташовані в горах — Сарек і Падьеланта, що покриває майже 200 000 гектарів. Чотири північних парки — Сарек, Падьеланта, Стура-Шефаллет і Муддус — складають Лапонію. Один зі шведських об'єктів — Всесвітня спадщина ЮНЕСКО. Національний парк Скулескоген на узбережжі Ботнічної затоки включений в об'єкт Світової спадщини Високий берег. Такі найбільші південні парки як Седеросен, Дальбю Седерсуг і Стенсгувуд — знаходяться в природній зоні широколистяних лісів, що займають разом майже 2000 гектарів. Національний парк Фулуф'еллет — один з парків PAN, організації заснованої Світовим фондом дикої природи, щоби забезпечити збереження природи на довгий термін і організувати туризм у національних парках Європи. У Швеції створено і функціонують 29 національних парків.

4 МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЄВРОПИ

Однією із основних передумов виникнення і розвитку міжнародної екологічної співпраці, зокрема й потреби у міжнародно-правовому регулюванні охорони навколишнього середовища, є обмеженість природних ресурсів і зростаючі потреби у них. І приклад екологічної політики ЄС, який за останні десятиліття досяг значних успіхів у регулюванні та координації природоохоронної діяльності держав-членів, розвитку нормативно-правової бази екополітики та розроблення нових підходів до захисту довкілля, є зразком наочності для країн, які досягли у цій сфері значно менших успіхів.

Міждержавний аспект екологічної політики передбачає економічну, екологічну, соціальну та етичну діяльність геополітичних суб'єктів, спрямовану на зміни тенденцій чи збереження статусу у природному середовищі у контексті розвитку міжнародних відносин. Доволі часто об'єктом уваги політиків з охорони природи виступають саме ті проблеми, через які виникають конфлікти у міжнародній політиці. Насамперед це пояснюється тим, що сьогодні важливим інструментом екологічної політики окремих держав є здійснення контролю над природними ресурсами та їх використанням, що виступає як їхня економічна та політична зброя [11].

4.1 Міжнародно – правові акти і принципи у сфері захисту навколишнього середовища

Поняття "навколишнє середовище" містить у собі дуже широке коло питань, які визначають можливості існування людини. Під визначенням "навколишнє середовище" розуміється сукупність об'єктів природного живого середовища (флора і фауна), природного неживого середовища (гідросфера, атмосфера, космос) і об'єктів штучного середовища (витвори людини). При такому розумінні навколишнє середовище, використовуючи критерій

просторової сфери, можна класифікувати на глобальне, регіональне і національне. Залежно від такого поділу класифікуються і правові акти у сфері правової охорони навколишнього середовища. Однак з огляду на деякі специфічні особливості окремих різновидів тієї чи іншої групи об'єктів навколишнього середовища можуть мати місце і спеціальні правові акти. Отже, правові акти у сфері охорони навколишнього середовища класифікуються на глобальні, регіональні, національні і спеціальні. Проблеми правової охорони навколишнього середовища, точніше окремих її об'єктів, привернули до себе увагу людства порівняно недавно і спочатку регулювалися нормами звичаєвого права. в основі якого лежав відомий постулат римських юристів, що визначає свободу використання невичерпних об'єктів (моря, повітря, рік та ін.) за принципом "використовуй так, щоб не завдати шкоди іншим" [46].

Пізніше стали укладатися міжнародні угоди, що регламентують використання окремих видів тварин, особливо морських. Одним із перших таких актів стала Угода про охорону морських котиків 1897 р. Потім до тих, що захищаються міжнародним правом, були віднесені кити, тюлені, багато видів сухопутних тварин і птахів. У першій половині ХХ ст. почали прийматися міжнародно-правові акти, що передбачали захист від забруднення великих просторів, особливо морських (наприклад, Вашингтонська конвенція із захисту морського середовища від забруднення нафтою 1926 р.).

Стрімкий розвиток продуктивних сил, обумовлений досягненнями науково-технічної революції, значно розширив можливості людини у використанні живих і неживих ресурсів Землі, що суттєво збільшило вельми негативний вплив на навколишнє середовище. Це змусило людство вжити ефективні заходи, спрямовані на попередження, обмеження і зберігання під контролем різних об'єктів навколишнього середовища. У зв'язку з цим з початку 60-х рр. ХХ ст. почався процес активізації зусиль світової громадськості у сфері міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, в результаті чого порівняно швидко стала формуватися нова галузь сучасного міжнародного права - "Міжнародне право навколишнього середовища". Як поняття це право можна визначити як систему принципів і

норм, що регулюють відносини між його суб'єктами з приводу охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів на благо нинішнього і майбутніх поколінь [47].

Аналіз правової практики і літератури показує, що, отримуючи все більшу і більшу самостійність, міжнародне право навколишнього середовища, в основному, розвивається в таких напрямках :

- запобігання, обмеження і зберігання під контролем шкідливого впливу різних чинників на навколишнє середовище;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- охорона унікальних природних об'єктів, життєво важливих для людини;
- міжнародно-правове забезпечення міжнародного наукового співробітництва.

Беручи до уваги ту величезну небезпеку, що нависла над людством у результаті прогресуючого забруднення навколишнього середовища, можна стверджувати, що проблема міжнародно-правової охорони навколишнього середовища в наш час переростає у загальнолюдську проблему міжнародної безпеки. Це обумовлюється тим, що, як стверджують вчені, "інтенсивне використання природних ресурсів, що все більш виснажуються, забруднення біосфери можуть поставити людство на грань екологічної катастрофи, відвернення якої можна порівняти за важливістю з проблемою відвернення термоядерної війни" [46].

Вся правова діяльність міжнародного співтовариства у сфері охорони навколишнього середовища на сучасному етапі здійснюється в рамках Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Ця програма була ухвалена в грудні 1972 року на 27 сесії Генеральної асамблеї ООН. Відповідно до цієї Програми під егідою ООН засновані Рада керуючих Програмою, Фонд навколишнього середовища, Рада з координації природоохоронної діяльності організацій ООН. Програма включає розділи: "Населені пункти і життєве середовище", "Здоров'я людини і чистота навколишнього середовища", "Сухопутні екосистеми й управління ними", "Навколишнє середовище і його

розвиток", "Океани", "Міжнародне природоохоронне право", "Енергія", "Стихійні лиха", "Підготовка кадрів у сфері охорони навколишнього середовища". У розвиток цієї Програми до теперішнього часу ухвалена велика кількість міжнародних актів, серед яких понад 200 багатосторонніх.

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) 1962 р. є документом глобального (універсального) значення.

У 1992 р. на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро була ухвалена "Декларація Ріо про навколишнє середовище і розвиток". У цій Декларації були сформульовані 27 принципів сприяння управлінню економічною діяльністю і діяльністю у сфері охорони навколишнього середовища. Ця Декларація являє собою своєрідний звіт принципів міжнародного співробітництва з охорони навколишнього середовища. На конференції в Ріо-де-Жанейро був ухвалений документ, що одержав назву "Порядок денний XXI століття". У ньому визначена глобальна стратегія природоохоронного співробітництва у сфері вирішення завдань екології Землі. Серед документів, ухвалених у Ріо-де-Жанейро, слід також відзначити Конвенцію про біологічну розмаїтість і Рамкову конвенцію про зміну клімату [48].

Проте слід зауважити, що згадані документи не є в повному розумінні слова юридичними. Вони носять рекомендаційний характер, але чинять суттєвий вплив на прогресивний розвиток міжнародного права охорони навколишнього середовища і можуть бути включені до загального обсягу правового матеріалу в цій сфері як так зване "м'яке право" (квазінормативне).

Поряд із цими документами до глобальних (універсальних) варто віднести [49]::

- Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.;
- Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення 1973 р.;
- Конвенцію про заборону шкідливого або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р.;

- Боннську конвенцію про охорону видів мігруючих диких тварин 1979 р.;

- Конвенцію ООН з морського права 1982 р.;

- Віденську конвенцію про охорону озонowego шару 1985 р.

Беручи до уваги необхідність врахування певних особливостей окремих регіонів, паралельно з прийняттям міжнародно-правових актів, що мають глобальне (універсальне) значення, найбільш зацікавлені у збереженні навколишнього середовища в місцевих умовах держави ухвалювали акти регіонального значення. До найбільш важливих із них варто віднести [47]:

- Заключний акт НБСЄ (закріплені загальні політико-правові підходи до вирішення проблем захисту навколишнього середовища в масштабах європейського регіону) 1975 р.;

- Європейська конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р.;

- Конвенцію про захист Чорного моря від забруднення 1992 р.

В основі міжнародно-правової охорони навколишнього середовища лежать загальновизнані принципи сучасного міжнародного права, які, поряд з іншими функціями, координують дії суб'єктів міжнародного права, і насамперед держав, у сфері міжнародно-правової охорони навколишнього середовища.

Принципи суверенної рівності держав, співробітництва, мирного вирішення суперечок, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, неутручання, поваги до прав людини та ін. прямо і безпосередньо впливають на вирішення питань охорони навколишнього середовища. Цей вплив виявляється в тому, що загальновизнані принципи, маючи вищу юридичну чинність, зобов'язують держави в умовах розширення масштабів забруднення і перенесення його за межі держави, а також забруднення територій із міжнародним режимом вживати ефективних заходів щодо його недопущення, скорочення і щодо зберігання під контролем просторів, на яких вони здійснюють свою правомірну діяльність.

Поряд з активною дією в міжнародному праві навколишнього середовища не тільки основних, але й загальних принципів сучасного міжнародного права, право навколишнього середовища має і свої специфічні спеціальні принципи.

Серед таких принципів, насамперед, варто назвати такий найважливіший узагальнюючий принцип, як принцип охорони навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутніх поколінь. Цей принцип, який є поки що центральним галузевим, має дуже вагомі підстави для визнання його як одного з основних принципів сучасного міжнародного права.

Серед інших спеціальних принципів міжнародного права навколишнього середовища слід відзначити [46]:

- принцип неприпустимості нанесення транскордонного збитку;
- принцип екологічно обгрунтованого раціонального використання природних ресурсів;
- принцип неприпустимості радіоактивного забруднення навколишнього середовища;
- принцип заборони воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище;
- принцип міжнародно-правової відповідальності держав за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу.

4.2 Міжнародна громадська діяльність зі збереження природного середовища

Сьогодні роль міжнародних неурядових організацій на міжнародній арені невпинно зростає, особливо у сфері охорони довкілля. У сучасних умовах вони стали невід'ємним елементом міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони довкілля: самостійно чи об'єднані в асоціації проводять наукові дослідження, реалізують природоохоронні проекти, беруть участь у міжнародних переговорах, проводять експертну оцінку та консультації.

Неурядові організації, що діють на міжнародному рівні, тісно співпрацюють із міжурядовими, мають асоційоване членство в ООН та її

спеціалізованих установах, Раді Європі та інших ММО. Так, близько 1500 неурядових організацій мають асоційований статус при Департаменті громадської інформації ООН, понад 400 мають консультативний статус при Раді Європи. Діяльність неурядових організацій на міжнародній арені дуже різноманітна, що зумовлено як цілями самих організацій, так і засобами їх реалізації.

(IUCN - International Union for Nature Conservation) - очевидно найперша МО, що поставила за головну мету збереження довкілля. МСОП був створений 5 жовтня 1948 р. як громадська організація "Міжнародний союз охорони природи", зареєстрована у Швейцарії. У вітчизняній літературі така назва збереглася і зараз. Однак варто зауважити, що вже в перші роки МСОП охопила криза як фінансова, так й ідеологічна. Маючи пріоритетним "охорону природи від людини", Союз не знайшов підтримки в урядів, особливо країн, що розвиваються. Нова концепція співіснування людини з природою, яка набула широкої підтримки у світі в середині 50-х років ХХ ст., базувалась на збереженні природи та раціональному використанні природних ресурсів. Тому у 1956 р. Генеральна Асамблея МСОП одноголосно прийняла рішення про перейменування організації на "Міжнародний союз збереження природи та природних ресурсів". Такою є офіційна назва організації і тепер.

Головна мета діяльності МСОП - заохочувати, сприяти та допомагати народам світу зберегти цілісність та різноманіття природи та забезпечити екологічно сталі і справедливі використання природних ресурсів. Сучасна криза зникнення видів живої природи нині визнається проблемою людства, боротьба з якою є спільною справою всіх держав. Одним із головних завдань МСОП сьогодні є втрати різноманіття в межах видів, між видами та екосистем. Другим, не менш важливим, завданням є сталі використання екосистем та природних ресурсів. Ці завдання завжди були пріоритетними в діяльності МСОП.

Згадана криза Союзу в 50-х роках ХХ ст. призвела не тільки до зміни назви Організації, а й головних напрямів діяльності. Сталі використання природних ресурсів все ж не нівелювало збереження природи як цілі Союзу.

У 1962 р. була розроблена перша Червона книга МСОП, яка була видана для широкого загалу в 1966 р. Це є очевидно найбільш відомий та успішний проект МСОП. Розробка Червоної книги мала наслідком і розвиток науково-дослідницької Союзу, що нині є однією з головних основ реалізації цілей МСОП. За безпосередньої участі МСОП була розроблена Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів 1971 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, яким загрожує знищення 1973 р., та ін. Участь у розробці міжнародних угод - важлива складова діяльності МСОП. Маючи значний досвід, Союз почав розробляти програми (стратегії) збереження довкілля - перша з них була прийнята у 1980 р. (Всесвітня стратегія збереження довкілля). Вона містила аналіз глобальних пріоритетів для дій та рекомендації для країн. Керівними органами МСОП є Генеральна Асамблея, Рада та Секретаріат. МСОП має досить розгалужену внутрішню структуру: вся діяльність здійснюється шістьма комісіями (освіти та зв'язків, екологічної" економічної та соціальної політики, екологічного права, менеджменту екосистем, виживання видів та всесвітньої комісії територій, що охороняються). Загалом штат МСОП нараховує понад 1000 працівників, з яких лише 100 працює у штаб-квартирі (м. Гланд, Швейцарія), решта в регіональних та національних представництвах МСОП у 42 країнах. МСОП здійснює свою діяльність у 180 країнах світу. Особливістю членства у МСОП є те, що держави, державні органи, міжнародні та національні організації (у тому числі неурядові) можуть бути членами Союзу. Тепер МСОП нараховує 980 членів у 140 країнах. Україна представлена в МСОП лише неурядовими організаціями [50].

(WWF - World Wide Fund for Nature) був створений у 1961 р. Одним з ідеологів створення Фонду був англійський біолог Джуліан Хакслі (перший Генеральний секретар ЮНЕСКО). Зображення панди, з її беззахисним поглядом, стало символом Організації, який сьогодні у більшості асоціюється із охороною довкілля загалом. WWF зареєстрований як незалежне благодійне об'єднання у Швейцарії зі штаб-квартирою у м. Гланд. Первинно назва Фонду

була "World Wildlife Fund - Всесвітній фонд дикої природи". У 1986 р. WWF змінив свою назву на "World Wide Fund for Nature" - "Всесвітній фонд природи" (національні організації Канади та США залишили стару назву). Причиною зміни вважається значне розширення сфери діяльності WWF, зокрема на забруднення атмосфери, морів, токсичні речовини. Пріоритетними напрямками діяльності Фонду нині є зміна клімату; забруднення морів; ліси; водні екосистеми, зникнення видів флори та фауни; токсичні речовини. Керівний орган - Рада опікунів. Функція секретаріату - координувати роботи розгалуженої мережі регіональних та національних представництв (філій) Фонду (у понад 40 країнах). Представництва Фонду можна поділити на дві категорії: 1) ті, що фінансуються самостійно і працюють незалежно; 2) ті, які працюють під безпосереднім керівництвом одного з незалежних представництв WWF [51].

(Greenpeace) - міжнародна неурядова організація, штаб-квартира якої знаходиться в Амстердамі (Нідерланди). Відомий своїми кампаніями на захист довкілля, особливо тими, що проводяться за використання кораблів Грінпіс. Власне з плавання 1971 р. з Ванкувера (Канада) і бере початок діяльність Організації. Тоді невелике судно мало намір припливти до о. Камчатка (західний берег Аляски), де США планували провести ядерний підземний вибух. Цей невеликий острів був місцем проживання численних морських тварин, зокрема видр. Хоча корабель перехопили, а вибух був здійснений, це набуло широкого розголосу - і того самого року острів було проголошено пташиним заповідником. Нині Грінпіс - велика міжнародна організація, що діє головним чином через проведення кампаній міжнародного значення. Центральна організація Грінпіс, що зареєстрована в Нідерландах, має Міжнародне правління (4 члени), яке затверджує бюджет та призначає виконавчого директора, який і здійснює поточне управління Організацією. Представництва Грінпісу діють у 41 країні світу. Кампанії як основний вид діяльності Грінпіс мають ненасильницький, проте конфронтаційний характер. Головний принцип Грінпіс - відвернення заповідання шкоди довкіллю через прямі ненасильницькі дії. З часом кампанії Грінпіс отримали додаткову

підтримку за рахунок політичного лобіювання та наукових досліджень, які вона проводить [52].

4.2.1 Аналіз соціально – екологічної політики

Основними категоріями соціальної екології є «соціально-екологічна система», «екологічна свідомість», «екологічна поведінка», «екологічна освіта», «екологічна культура», «екологічна політика» тощо.

Ці елементи та функції поєднані в три взаємопов'язані підсистеми: населення регіону; об'єкти природного середовища; суб'єкти, що впливають на довкілля. Населення (соціальна спільнота) є центральним елементом екологічної системи. До об'єктів природного середовища належать атмосферне повітря, води, рибні ресурси, ґрунт, ліси, флора та фауна, природні території, що перебувають під охороною, клімат у регіоні та мікроклімат як наслідок діяльності людей тощо. До суб'єктів впливу на природне середовище належать: паливний, енергетичний, металургійний, машинобудівний, оборонний, агропромисловий, транспортно-дорожний, будівельний комплекси; лісова, хімічна, гірничодобувна промисловість; відходи користування, комунальне господарство, військова діяльність, техногенні аварії та катастрофи тощо. Елементи екологічної системи взаємодіють між собою, відображаючись у масовій свідомості. Стан соціально-економічної системи залежить від багатьох чинників, одним з найважливіших серед яких є екологічна свідомість [53].

Екологічна свідомість — індивідуальна і колективна (суспільна) здатність до усвідомлення нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності природного середовища, вміння та звичка діяти, не порушуючи зв'язків та кругообігів у природі.

Соціально-екологічна система — сукупність структурних елементів та їх функцій, що характеризують екологічну безпеку населення на регіональному та локальному рівнях [54].

Досягнення гармонійності та оптимальності взаємовідносин у системі «суспільство-природа» є головною передумовою та засобом подолання загрози

глобальної екологічної катастрофи та породженої антропогенною діяльністю глобальної екологічної кризи, яка ставить під загрозу саме існування людини як біологічної істоти. Для реалізації цієї стратегічної, в соціально-екологічному відношенні, мети людству необхідно здійснити цілий комплекс глобальних заходів. Здійснення цих заходів є досить складною справою, оскільки передбачає «нав'язування» всім членам суспільства певних цілей та норм поведінки і забезпечується окремим видом владних відносин, який називається соціально-екологічною політикою.

Соціально-екологічна політика - це сукупність науково обґрунтованих принципів охорони та формування оточуючого природного середовища, що базуються на усесторонньому врахуванні законів його розвитку, і що передбачає оптимальну структуру виробничих сил, темпи, пропорції розвитку яких забезпечують відтворення природного середовища та гарантують суспільству економічне процвітання та благополуччя. Вона є тим засобом, який повинен сконцентрувати зусилля суспільства у напрямку оптимізації його природоперетворюючої діяльності та гармонізації відносин з природою.

Мета соціально-екологічної політики полягає у забезпеченні гармонічної взаємодії суспільства та природи, в покращанні якості оточуючого середовища в процесі функціонування економіки за умови повного задоволення матеріальних, духовних та екологічних потреб суспільства. Соціально-екологічна політика покликана узгодити соціальні та екологічні цілі суспільства як основу розв'язання проблеми глобальної екологічної кризи [55].

Отже, соціально-екологічна політика - це сукупність науково обґрунтованих принципів охорони та формування оточуючого природного середовища, яка є тим засобом, який повинен сконцентрувати зусилля суспільства у напрямку оптимізації його природоперетворюючої діяльності та гармонізації відносин з природою.

4.2.2 Екологічний рух та міжнародна екологічна безпека

Екологічний рух – сукупна діяльність громадян і громадських організацій, що спрямована на захист і реанімацію природи і здійснюється в місцевих і планетарних масштабах задля гармонізації відносин людини та довкілля. Термін «екологія» запровадив 1866 нім. учений Е.Геккель для означення вчення про системні зв'язки між живими організмами і середовищем їхнього існування. Значний внесок у становлення та розвиток екології зробили українські вчені, зокрема В.Вернадський, Г.Висоцький, М.Холодний та ін.

У 20 ст. сфера вживання терміна «екологія» істотно розширилася. Нині він використовується не лише в біологічному, а й в економічному, політичному та філософському смислах.

Екологічний рух бере свій початок з 1950-х рр., коли для більшості громадян розвинених країн світу стало очевидним, що стан довкілля на нашій планеті і в окремих її регіонах значно погіршився, а технології, які інтенсивно розвиваються, руйнують сприятливий для людини баланс природних сил. Саме тоді на базі розрізнених природоохоронних груп, клубів, асоціацій почали створюватися загальнонаціональні організації. Однією з перших таких організацій була Партія захисників навколишнього середовища, що виникла 1973 у Великій Британії. На середину 1980-х рр. розгорнули діяльність національні організації – партії «зелених» у Німеччині, Ірландії, Бельгії, Данії, Люксембурзі, Франції, Італії, Іспанії, Австрії, Швейцарії, Швеції та Греції. Сьогодні Екологічний рух є глобальним явищем, його вплив відчувають усі держави світу [56].

Отже, екологічний рух - сукупна діяльність громадян і громад. організацій, що спрямована на захист і реанімацію природи.

Глобалізація світового економічного простору та інтернаціоналізація екологічних проблем спричиняють трансформацію стратегічних орієнтирів розвитку людства в напрямку досягнення збалансованості рівнів розподілу еколого-економічних благ та раціональності використання природних ресурсів між країнами.

Всепланетарне зростання екологічних загроз змушує оцінювати їх як визначальні й спрямовуючі фактори в сфері розвитку міжнародних відносин та відповідних змін у геополітичній ситуації. Це пов'язано зі складністю і суперечливістю процесів взаємодії систем техногенної цивілізації та природи. Власне ці взаємодії відбуваються за своїми законами, які разом узяті спроможні транслювати синергетичні ефекти в майбутнє. Через це загрози в природній і техногенній сферах у найближчій перспективі можуть стати домінуючими. Ці загрози, в свою чергу, здатні створювати та активізувати ряд інших загроз, що проявляються винятково високим градієнтом посилення факторів ураження населення, навколишнього середовища в момент їх виникнення, акумуляції та розвитку.

Зростання масштабів антропогенного впливу на біосферу та неспроможність за ряду випадків призупинити посилення екологічних ризиків функціонування економічних і політичних систем індустріальних країн, на думку багатьох учених (О.Білоруса, О.Васюти, А.Гальчинського, З.Герасимчука, Б.Губського, М.Долішнього, А.Філіпенка, Є.Хлобистова, В.Шевчука та ін.), засвідчує складний внутрішній і зовнішній контекст формування міжнародної екологічної безпеки. Водночас спостерігається утворення надконтинентальних центрів сили впливу на ці процеси через активізацію нових форм конкуренції акторів міжнародних відносин – держав-лідерів економічного розвитку, транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, світових виробничих центрів, техномегаполісів, міжнародних неурядових організацій та ін. За своєю конфігурацією та структурою ці актори є надзвичайно рухливі та економічно потужні в потенціалі перерозподілу ресурсів світу. Все це обумовлює екологічний пріоритет в економічному та науково-технічному прогресі людства, зумовлюючи створення єдиної консолідованої системи міждержавних заходів природоохоронного характеру – міжнародної екологічної безпеки.

Міжнародна екологічна безпека являє собою системний і багаторівневий процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, складові механізму якого формують комплекс екологічних умов

існування людства і впливають на функціонування природоохоронних інституцій, екологічних організацій, спричиняючи створення спеціальних режимів взаємовідносин країн з метою упередження екологічних небезпек. Ці складові є основою формування стійкості світової економічної системи.

Сучасна система міжнародної екологічної безпеки характеризується гнучкістю, динамічністю, що передбачає:

- залучення країн світу до природоохоронної та екологічної діяльності;
- активізацію процесу укладання міжнародних угод природозахисного та екологічного спрямування;
- утворення нового вектору функціонування, впливу та розширення діяльності дієвих акторів міжнародних відносин (неурядових громадських організацій);
- створення національних і міжнародних структур, які координують природоохоронну діяльність, екологічну політику як у регіонах, так і в масштабах усієї планети;
- екологізацію традиційних форм міжнародних відносин та їх інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Формування міжнародної екологічної безпеки має здійснюватись не за рахунок дискримінації, знедолення людей в певних регіонах і країнах світу, а реалізовуватися у відповідності до загальноновизнаних світовою спільнотою паритетних засад із урахуванням:

- надпріоритетності міжнародної екологічної безпеки;
- високого статусу міжнародної екологічної безпеки та її політичної підтримки;
- пріоритету загальнолюдських цінностей і права народів, країн світу на безпечне довкілля;
- інтернаціоналізації міжнародної екологічної безпеки, що передбачає співробітництво всіх держав;
- інтеграції міжнародної екологічної безпеки в життєві цінності й пріоритети розвитку людства;

- колективного характеру міжнародної екологічної безпеки – «принцип природа не знає кордонів»;
- рівності суб'єктів міжнародної екологічної безпеки;
- системної складності і невизначеності якісно-кількісних параметрів міжнародної екологічної безпеки;
- збереження цінності наданих благ в часі екологічною безпекою;
- системного характеру міжнародної екологічної безпеки;
- просторового консерватизму міжнародної екологічної безпеки, що полягає у неможливості транспортування більшості екологічних благ та неможливості реалізації прав споживачів на захист від техногенного ризику шляхом епізодичних відвідувань екологічно безпечних зон діяльності;
- співробітництва в надзвичайних екологічних ситуаціях;
- мирного врегулювання спорів;
- системного обміну екологічною інформацією;
- запобігання транскордонному забрудненню довкілля;
- добросусідства та не заподіяння шкоди іншим спільнотам, етносам, народам, країнами світу;
- науково-технічної співпраці у сфері міжнародної екологічної безпеки;
- міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду довкіллю через впровадження спеціальними міжнародними інституціями механізмів економічних санкцій для країни-порушників;
- політичних пріоритетів міжнародної екологічної безпеки передбачає єдність економіки і політики;
- громадського контролю міжнародної екологічної безпеки;

Зазначені принципи міжнародної екологічної безпеки засвідчують системну взаємозумовленість рівнів раціоналізації природокористування, якості навколишнього середовища, стану природно-ресурсного та енергетичного потенціалу між країнами світу, з одного боку, і потенціалом розвитку світової спільноти, з іншого [57].

Отже, врятувати людство від глобальних екологічних загроз є можливим за умов консолідації зусиль у напрямку формування міжнародної екологічної

безпеки та спрямування світової економічної спільноти до нових вимірів благополуччя та добробуту, які зорієнтовані на засади стійкого, збалансованого та безпечного розвитку сучасних і прийдешніх поколінь.

ВИСНОВКИ

На підставі вивчення історії створення природно-заповідного фонду можливо відмітити, що в різних країнах світу заповідна справа розвивалась в різні сторіччя, але в кожній країні заповідна справа має велике значення і до постійно вдосконалюється.

На жаль, антропогенний тиск на природу в наслідок розвитку техніки, зростання чисельності людей стає дедалі більшим. Тому дуже важливим є створення заповідних територій – своєрідних лабораторій, де вивчаються процеси, що відбуваються в природі, де зовсім відсутнє або здійснюється незначне втручання людини в ці процеси. Це є необхідним для оцінки сукупної екологічної ситуації і прогнозування її подальшого розвитку. Але будь-який заповідник не зможе успішно виконувати свої функції резервату генофонду й еталону природи, якщо в ньому не буде на належному рівні проводитись науково-дослідна робота.

Проаналізувавши розвиток заповідної справи країн світу, можна сказати, що кожна з країн намагається зберегти цінні території своєї землі, створюючи заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, резервати, тощо.

Лише заповідні території здатні забезпечити екологічну рівновагу, тобто компенсувати перетворення природних комплексів людиною, зберегти принаймні частину дикої природи такою, якою вона є насправді. Заповідання цінних природних територій – це свідчення піклування людства про майбутні покоління. Дещо в світі знаходиться поза людським розумом і досвідом, і цінність його не завжди можна визначити. Збережена дика природа таїть в собі ще багато цінностей, неусвідомлених людиною, які їй ще належить відкрити і зрозуміти.

Німеччина є країною з великим й позитивним досвідом збереження довкілля шляхом створення особливо охоронних об'єктів і територій. Головними складовими порядку створення таких у Німеччина є :

1. Оголошення природоохоронної території розглядається як прийняття нормативно-правового акту. Відповідно, він доводиться до відома населення в цілому та зацікавлених осіб зокрема шляхом оприлюднення відповідного акту та встановлення позначень на картографічних матеріалах та місцевості шляхом розміщення спеціальних знаків. Передбачена можливість обмеження прав на земельні ділянки із встановленням відповідних гарантій та компенсаційних механізмів. Описаний досвід видається вартим запозичення.

2. Відображення природоохоронних територій у спеціальних реєстрах здійснюється з суто інформаційною метою і не породжує прав і обов'язків. У містобудівній документації обмеження, що встановлюються актом про оголошення природоохоронної території, відображаються за принципом «врахування за повідомленням». Це означає, що містобудівна документація відображає правовий режим охоронюваних територій, проте не породжує його. Таким чином, обов'язкове значення відповідні положення мають лише у зв'язку із актом, що оголошує територію природоохоронною. Правило видається слушним.

3. Відображення обмежень, що накладаються актом про оголошення природоохоронної території, у земельному реєстрі не передбачено. За умов існування планувальної документації це є доцільним, оскільки дозволяє уникнути паралелізму та дублювання інформації.

Головними заповідними територіями Польщі та Румунії є ліси. Вони займають найбільшу площу і перебувають постійно під наглядом контролюючих органів, а найкраще багатство Швеції – це Національні природні парки.

В системі державних пріоритетів природоохоронної діяльності України особлива роль відводиться заповіданню територій та об'єктів, на яких повністю або частково забороняється виробничо-господарська діяльність

Стратегію збереження довкілля Європейського континенту “Довкілля для Європи” перетворилася в ефективну програму охорони навколишнього середовища.

“Довкілля для Європи” – це добровільна коаліція країн, міжнародних організацій, фінансових установ і громадянського суспільства, що поєднує всіх учасників у плідний союз. І, якщо цей плідний Союз буде лише укріплюватися, то суспільними силами та зусиллями людство зможе досягнути справді чистого довкілля, яке буде радувати і наше покоління і багато наступних поколінь.

ЄС у даний час є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного природоохоронного співробітництва. При цьому екологічна політика і діяльність ЄС, у цілому, нерозривно пов’язані з здійсненням глобальних заходів в сфері захисту навколишнього середовища, в тому числі проведеними під егідою ООН.

Взагалі, виділяється п’ять етапів формування екологічної політики Європейського Союзу. Перший етап (1957-1971). Цей період характеризується відсутністю в ЄС правової компетенції у сфері навколишнього середовища. Другий етап (1972-1985). Для цього етапу характерне проведення початкових заходів щодо захисту навколишнього середовища країнами ЄС, поява перших програм дій у цій сфері, початок розвитку правового регулювання в області екології. Третій етап (1986-1991). Цей період можна охарактеризувати як етап закріплення компетенції у сфері охорони навколишнього середовища за інститутами ЄС. Четвертий етап (1992-2002). Це етап удосконалювання екологічної політики ЄС. П’ятий етап (2003 – до нашого часу). Сьогодні екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі екологічної компетенції, передбаченої статтями Договору про ЄС.

Дуже велику роль в збереженні навколишнього природного середовища відіграє міжнародне співробітництво. Деякі вчені в своїх роботах осмислюють суттєві ознаки сучасної екологічної ситуації, проблеми збереження природи, управління екологічною ситуацією як раціонального природокористування та проблем екологічної політики у контексті соціальної філософії. Інші ж науковці надають важливе значення вирішенню екологічних проблем у різних галузях економіки.

Аналіз правової практики і літератури показує, що, отримуючи все більшу і більшу самостійність, міжнародне право навколишнього середовища, в основному, розвивається в таких напрямках :

- запобігання, обмеження і зберігання під контролем шкідливого впливу різних чинників на навколишнє середовище;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- охорона унікальних природних об'єктів, життєво важливих для людини;
- міжнародно-правове забезпечення міжнародного наукового співробітництва.

Міжнародні громадські організації відіграють велику позитивну роль в збереженні та охороні природного середовища і на сьогодні саме неурядові організації стали особливим елементом міжнародно – правового співробітництва у сфері охорони довкілля.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Кисельов М.М, Канак Ф.М “Національне буття серед екологічних реалій”. Київ. Видавництво “Тандем” 2000 р. – 320 с.
2. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: 2003. - 306 с.
3. Давиденко В.М. Заповідна справа: Навчальний посібник для студентів екологічних, біологічних, природничих, лісівничих, агрономічних, зооінженерних факультетів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – 140 с.
4. Кудінов В. А. Заповідна справа : Навчальний посібник . Вид-во « Наука і техніка», 2012. – 164 с
5. Арманд Д. Л. Нам и внукам / Д.Л. Армад – М.: Мысль, 1966.
6. Процес « Довкілля для Європи» (за матеріалами ЕСК ООН). [Електронний ресурс] . – <http://asyan.org>
7. Верховенство права для захисту довкілля. [Електронний ресурс] . – <http://www.epl.org.ua>
8. Mykhaylenko V. Environmental cooperation of Ukraine with Baltic countries in waste management projects. [Електронний ресурс]. – <http://www.researchgate.net>
9. «Довкілля для Європи». [Електронний ресурс]. - <http://cd.greenpack.in.ua>
10. Матеріали інформаційного сайту УНІАН– Новини України – Євросоюзу [Електронний ресурс]. – <http://www.eunews.unian.net>
11. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища: навч. посіб. / М.М. Микієвич , А.О. Андрусевич – Львів, 2004.
12. Гусєв А.А. Політика Європейського Союзу // Інститут порівняльної політології РАНЕІ. – М., 2004.
13. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. – К., 2004.
14. Крентовська О. Досвід європейської соціальної політики // Вісник НАДУ. – 2004. – № 1.
15. Ústava České republiky. [Електронний ресурс]. - <http://www.psp.cz>.

16. Основной закон Федеративной Республики Германии // Федеративная Республика Германия. Конституция и законодательные акты. Пер. с нем. / Под ред. Ю.П.Урьяса.— М.: Прогресс, 1991.— Приводится по: Конституции государств Европейского Союза / Под общей редакцией Л.А. Окунькова. — М.: Издательская группа ИНФРА-М—НОРМА, 1997.
17. Magyarország Alaptörvénye. [Электронный ресурс]. - <http://www.parlament.hu>
18. Арманд Д. Л. Нам и внукам / Д.Л. Армад – М.: Мысль, 1964.
- 19 История заповедного дела: Материалы международной научной конференции. – Борисовка, 2005.
20. Абашидзе А. Х., Солнцев А. М. "Экологическое право", 2006.
21. Указ президента України «Про заходи щодо дальшого розвитку заповідної справи в Україні» від 23.05.2005 р., №838/2005.
22. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р., №2818- VI.
23. Постанова Верховної Ради України «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні» від 22.09.1994 р., № 177/94-ВР.
24. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» від 10.06.2012 р., № 4731-17.
25. Створення та проектування природно – заповідних територій України [Електронний ресурс]. – www.dnu.dp.ua
26. Закон України «Про природно–заповідний фонд України» від 16.06.1992 р., № 2456-ХІІ.
27. Земельний Кодекс України від 25.10.2001р., № 2768-ІІІ.
28. «Про заповідні території». [Електронний ресурс]. – <http://www.nesu.org.ua>
29. Мірошниченко А.М., Правдюк В.М. Досвід правового регулювання оголошення об’єктів природно-заповідного фонду у Німеччині. Опубліковано: Юридична Україна. – 2011. - № 7.
30. Bundesnaturschutzgesetz (BNatSchG) // Portal Bundesrecht. [Електронний ресурс]. – http://bundesrecht.juris.de/bnatschg_2009/11.html
31. Gesetz zum Schutz der Natur, zur Pflege der Landschaft und über die Erholungsvorsorge in der freien Landschaft: (Naturschutzgesetz - NatSchG); vom 13.

- Dezember 2005. - Baden-Württemberg. Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst, 2005. 125 Seiten.
32. Schade Peter. Grundgesetz mit Kommentierung. – Regensburg, Walhalla Fachverlag, 2006. – 320 Seiten.
33. Margit Egner, Rudolf Fuchs. Naturschutz und Wasserrecht 2009. – Nordlingen: Drückerei C.H. Beck, 2009. – 462 Seiten.
34. Naturschutzgebiet Todtenau und umgebende Auen. [Електронний ресурс]. – www.aachen.eu/DE/stadt_buerger/umwelt/.../natur_entdecken__upright.pdf
35. Nachrichtliche Übernahme und Vermerke. [Електронний ресурс]. – <http://www.juramagazin.de/vermerke>
36. 12. Lasy Państwowe w liczbach 2006, CILP, Warszawa, 2006.
37. Lasy w Polsce 2006, CILP, Warszawa, 2006.
38. Lasy i leśnictwo krajów Unii Europejskiej. Opr. pod red. E. Bernadzkiego. IBL, CILP Warszawa, 2006.
39. Raport roczny 2005, CILP, Warszawa, 2006.
40. С. В. Бойко « Лісове господарство Польщі ». [Електронний ресурс]. – <http://cygan.ucoz.ru>
41. Букштынов А. Д., Грошев Б. И., Крылов Г. В. Леса (Природа мира).— М.: Мысль, 1981. — 316 с.
42. « Природоохоронні території Румунії ». [Електронний ресурс]. – <http://www.rri.ro>
43. « Національні та природні парки Румунії ». [Електронний ресурс]. – <http://www.rri.ro>
44. Giurgiu V. Constiinta Forestiera la Romani. Editura Snagov, 2003.
45. Reinhold Dey, Johannes Wendland: Nationalparks in Schweden. Wanderungen in Norwegen, Schweden und Finnland. Leopold Stocker, Graz, Stuttgart 1991, ISBN 3-7020-0615-X
46. Тимошенко А.С. Формування і розвиток міжнародного права Навколишнього середовища. - М., 1986.
47. Ковбаси О.С. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища. - М., 1982.

48. Курс міжнародного права. У 7-ми томах. - М., 1992. - Т. 5.
49. Чінварін В.А. Охорона навколишнього середовища та міжнародні відносини. - М., 1970.
50. Казаков Ю.Є. «Охорона природи. Міжнародні організації, конвенції та програми », М.; 1995.
51. Офіційний веб-сайт штаб-квартири міжнародної неурядової організації «Всесвітній фонд природи» [Електронний ресурс]. - <http://wwf.panda.org>.
52. Офіційний веб-сайт штаб-квартири міжнародної природоохоронної організації « Грінпіс » [Електронний ресурс]. - <http://www.greenpeace.org>.
53. Лосєв А.В., Провадкін Г.Г. Соціальна екологія: Навчальний посібник для вузів - М.: ВЛАДОС, 1998.
54. Когай Е.А. Социальная экология как интегральная научная дисциплина // Социально-политический журнал. — М., 1998.
55. Васюта О.А. Екологія і політика./Васюта О.А., Васюта С.І., Філіпчук Г.Г./ — Чернівці: Зелена Буковина, 1998.
56. Іщенко У. Менеджмент для громадянського суспільства // Дзеркало тижня. — Київ, 2000.
57. Сухарев С. Основи екології та охорони довкілля: Навчальний посібник/ Мін-во освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 391 с.